

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tanja Kokošar

**Značilnosti strankarstva in strankarskega
tekmovanja v BiH**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tanja Kokošar

Mentorica:izr. prof. dr. Alenka Krašovec

**Značilnosti strankarstva in strankarskega
tekmovanja v BiH**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

ZAHVALA

Hvala mentorici izr. prof. dr. Alenki Krašovec za pomoč in strokovno vodenje pri pisanju tega diplomskega dela.

Hvala dekanu fakultete za politične vede v Sarajevu, prof. dr. Mirku Pejanoviću in doc. dr. Nermini Šaćić za literaturo in strokovno pomoč.

Hvala mojim najbližjim, da ste me brezpogojno podpirali in mi stali ob strani vsa leta mojega študija.

Značilnosti strankarstva in strankarskega tekmovanja v BiH

Bosna in Hercegovina je sorazmerno mlada demokracija, saj so bile prve večstrankarske volitve oblikovane šele leta 1990, kjer so prepričljivo zmagale tri politične stranke z etničnim predznakom: Stranka demokratične akcije (SDA), Srbska demokratična stranka (SDS) in Hrvaška demokratična stranka (HDZ). Prebivalci Bosne in Hercegovine so se razdelili glede na etnično pripadnost, te tri stranke pa so postale predstavnice etničnih skupin. Oblast je bila tako sestavljena v začetku leta 1991 in je delovala do aprila 1992. leta, ko se je začela vojna.

Po vojni (konec 1995. leta) so se ponovno organizirale volitve in začel se je razvoj političnega pluralizma v BiH. Vse nadaljnje volitve (z izjemo leta 2000) so bile zaznamovane z etnično in versko homogenostjo vsakega od narodov, saj so bile vse odločitve sprejete na nacionalni in verski osnovi. Vse politične opcije, ki so vztrajale pri klasičnem državljanskem pogledu, so bile poražene. Glavni problem vseh volitev (z izjemo leta 2000) je bil nezmožnost oblikovanja koalicije, posledica tega pa je bil velik vpliv Evropske skupnosti in njihovega Visokega predstavnika (OHR) pri sprejemanju političnih odločitev v BiH.

Prepletenost religije in politike, odnos verskih in političnih inštitucij v BiH, njihovo medsebojno prilagajanje in usklajevanje pričajo o pomembni vlogi religije in verskih inštitucij treh konstitutivnih narodov v etnopolitičnih konfliktih, ki delijo javnost na nacionalni in verski osnovi.

Ključne besede: Bosna in Hercegovina, etnične stranke, verski in etnični razcep, narod/nacija, volilno obnašanje.

Characteristics of party system and inter-party competition in BiH

Bosnia in Herzegovina is a relatively young democracy, where the first multiparty elections with a persuasive election win of three ethnic parties took place as late as 1990: Party of Democratic Action (SDA), Serbian Democratic Party (SDS) and Croatian Democratic Party (HDZ). The residents of Bosnia and Herzegovina were divided regarding their ethnicity, and the three winning parties became representatives of ethnic groups. The authority was formed in early 1991 and functioned until April 1992, when the war started. Elections were organized again, after the end of the war (late 1995) and development of political pluralism in BiH began. All further elections (except in 2000) were indicated by ethnic and religious homogeneity of each nation, as all decisions were taken on national and religious grounds. All political options, who insisted on classic civil view, have been defeated. Incapability of coalition building is the main problem of all elections (except in 2000), resulting with a significant impact of the European Community and their HR at taking political decisions in BiH.

Intersection of religion and politics, the relation between religious and political institutions in BiH, their mutual adjustment and coordination testify about an important role of religion and religious institutions of three constitutional nations in ethno-political conflicts, who separate the public on national and religious grounds.

Key words: Bosnia and Herzegovina, ethnic parties, religious and ethnic cleavage, nation/ethnicity, electoral behaviour.

KAZALO

1	UVOD.....	8
2	METODOLOGIJA	10
2.1	Cilji naloge	10
2.2	Hipoteza.....	12
2.3	Struktura naloge.....	12
3	POJEM ETNIČNE SKUPINE.....	14
3.1	Komponente etničnosti	16
3.1.1	Kulturni dejavniki	16
3.1.2	Biološki dejavniki	18
4	NAROD IN NACIJA.....	19
5	TEORIJE VOLILNEGA VEDENJA	22
5.1	Sociološko-strukturne volilne teorije.....	23
5.1.1	Teorija družbeno determiniranega pristopa (Kolumbijski pristop – pripadnost skupinam).....	23
5.1.2	Makrosociološki pristop (Lipset in Rokkan).....	27
6	PREDSTAVITEV BOSNE IN HERCEGOVINE.....	36
6.1	Zgodovinski pregled	36
6.2	Politični sistem BiH.....	39
7	STRUKTURNI RAZCEPI IN STRANKARSKI SISTEM V BOSNI IN HERCEGOVINI.....	41
7.1	Verski razcepi	41
7.1.1	Verska struktura v BiH.....	45
7.2	Etnični razcepi	45
7.2.1	Etnična struktura	45
7.3	Volilni in strankarski sistem v BiH	54
7.3.1	Geneza razvoja političnega pluralizma v BiH od nastanka 1990. leta do vojne 1992. leta.....	54
7.3.2	Značilnosti političnega pluralizma v postdaytonskem obdobju od leta 1996 ..	58
7.3.3	Kratka zgodovina volitev v BiH do leta 1990.....	59
7.3.4	Rezultati in značilnosti volitev od leta 1990 do 2010	61
8	SOCIOLOŠKO-DEMOGRAFSKE SPREMENLJIVKE IN RAZISKAVE STRANKARSKEGA SISTEMA.....	64
8.1	Rezultati raziskave.....	66
8.1.1	Sociološko-demografske značilnosti posameznih političnih strank.....	66

8.1.2	Psihološki profil volivcev.....	71
9	SKLEP TER VERIFIKACIJA POSTAVLJENE HIPOTEZE	73
10	LITERATURA	79

KAZALO TABEL, SLIK IN GRAFOV

Tabela 5.1:	Strukturno-funkcijski podsistemi	29
Tabela 5.2:	Ključ do razumevanja med podsistemi	29
Graf 5.3:	Prekrivajoča oz. medsebojno sekajoča funkcionalno-teritorialna os... 31	
Graf 5.4:	Model trikotne konstrukcije razcepov.....	32
Slika 6.1:	Zemljevid Bosne in Hercegovine	36
Tabela 7.1:	Rezultati in značilnosti volitev od leta 1990 do 2010. Prikaz števila poslanskih mandatov v predstavnem domu parlamentarne skupščine	61
Tabela 8.1:	Sociološko-demografske značilnosti posameznih političnih strank glede na spol in starost.....	66
Tabela 8.2:	Sociološko-demografske značilnosti posameznih političnih strank glede na to, od kod prihajajo, in glede na njihovo končano izobrazbo.....	67
Tabela 8.3:	Sociološko-demografske značilnosti posameznih političnih strank glede na to, kje so zaposleni	68
Tabela 8.4:	Sociološko-demografske značilnosti posameznih političnih strank glede na višino njihovega dohodka	68
Tabela 8.5:	Sociološko-demografske značilnosti posameznih političnih strank glede na nacionalnost in vernost	69

SEZNAM KRATIC

BIH	Bosna in Hercegovina
EU	Evropska Unija
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica (Hrvaška demokratična stranka)
HDZ 1990	Hrvatska demokratska zajednica 1990 (Hrvaška demokratična stranka 1990)
KM	Konvertibilna marka
OHR	Office of High Representative (za BiH) (Urad visokega predstavnika mednarodne skupnosti (Za BiH)
PDP	Partija demokratskog progresa (Stranka demokratičnega napredka)
SBiH	Stranka za BiH
SDA	Stranka demokratske akcije (Stranka demokratične akcije)
SDP BiH	Social demokratska partija BiH (Socialdemokratska stranka BiH)
SDS	Srpska demokratska stranka (Srbska demokratična stranka)
SNSD	Savez nezavisnih socialdemokrata (Neodvisni social demokrati)

1 UVOD

V Bosni in Hercegovini se je večstrankarski sistem oblikoval v prvi polovici leta 1990, ko so nastale tri največje politične stranke z nacionalnim predznakom: Stranka demokratične akcije (SDA), Srbska demokratična stranka (SDS) in Hrvaška demokratična stranka (HDZ). Takrat je bil povprečen človek v Bosni in Hercegovini politično nepismen in nepripravljen za demokracijo (Puhalo 2007, 75). Tisti, ki so do takrat samo glasovali, so se kar naenkrat znašli v situaciji, da izbirajo. Podobna situacija je bila tudi s političnimi strankami, ki so sebe predstavljale kot narodna gibanja in ne kot politične stranke s konkretnim političnim programom, ki bi ga želeli uresničiti (Puhalo 2007, 75).

Na volitvah v novembru 1990. leta so te tri stranke skupaj osvojile 84 odstotkov vseh glasov. Prebivalci Bosne in Hercegovine so se razdelili glede na etnično pripadnost, te tri stranke pa so postale predstavnice etničnih skupin. Tako je bila v začetku leta 1991 ustanovljena oblast in je delovala do aprila 1992. leta, ko se je začela vojna (Pejanović 2006).

Po končani vojni (konec 1995. leta) so se ponovno organizirale volitve in začel se je razvoj političnega pluralizma v BiH. Istočasno so se začele izvajati ekonomske reforme, prihajalo je do lastniške transformacije državnega kapitala v zasebno lastnino, vse skupaj pa je spremljalo veliko število beguncev in nezaposlenih, revščina, kriminal, korupcija itd. Posledica tega je bila sprememba starega državnega sistema in sestavljanje novega. Mali človek je bil postavljen na stranski tir in težko se je prilagajal nenadnim ter radikalnim spremembam (Puhalo 2007, 75).

Vsesplošno razmišljanje in politične odločitve državljanov so bile zaznamovane z etnično homogenostjo vsakega od narodov, saj so bile vse odločitve sprejete na nacionalni osnovi. Vse politične možnosti, ki so vztrajale pri klasičnem državljanskem pogledu, so bile poražene, kontekst delovanja pa je temeljil izključno na državljansko-nacionalni logiki (Bogdanić 2007).

Za začetek strankarskega pluralizma so bile značilne avtoritarne in nacionalistične politične strategije. Zato je primerno govoriti o svojevrstnem etničnem pluralizmu v BiH. V borbi za pridobivanje čim več glasov so se stranke obnašale kot populistična gibanja, brez jasno definiranih idej in programov (Šačić 2007). To je pripeljalo do vsesplošne zmede med državljani, ki niso bili v stanju razločevati med levimi, desnimi, konservativnimi, liberalnimi in socialdemokratskimi možnostmi. Skoraj vse politične stranke so poskušale dobiti glasove predvsem iz »svoje« etnične skupine (Šačić 2007).

Politična scena v BiH še vedno ni dovolj konsolidirana in profilirana, zato tudi ni dovolj demokratizirana. Razmerja iz prejšnjih sistemov so nerazčiščena in kot taka obremenjujejo politično življenje (Puhalo 2007). Strankarsko arenno sestavljajo etnični pluralizem, nacionalistični populizem, medtem ko so demokratični standardi reducirani. Vsem tem pa lahko pripišemo še pomanjkanje demokracije znotraj strank. Vse stranke v BiH so organizirane po principu liderja oziroma vodje kot predsednika stranke. Stranke se oblikujejo po avtoritarnih načelih vodenja in avtoritarni politični kulturi (Puhalo 2007).

2 METODOLOGIJA

V svojem diplomskem delu se opiram predvsem na analizo in interpretacijo sekundarnih virov, to so monografske publikacije, članki in strokovna besedila, ki obravnavajo zgodovino Bosne in Hercegovine in nastanek ter značilnosti strankarstva v njej. V veliko pomoč so tudi spletni viri. O tej tematiki je veliko napisanega, vendar je analiz o značilnostih volivcev in kriterijev, na podlagi katerih se ti na volitvah odločajo, zelo malo. Večina avtorjev, predvsem bosanskih, se osredotoča le na analizo volilnih rezultatov in ne da tolikšnega pomena vprašanju, kaj vpliva na odločitev volivcev, da volijo določeno stranko, kar je glavni cilj diplomskega dela. Podrobnejših javnomnenjskih in statističnih analiz, ki bi s pomočjo lastne statistične analize omogočale natančnejše pojasnjevanje volilnega obnašanja, ni.

Pri pisanju diplomskega dela so uporabljene naslednje metode in tehnike:

- Zgodovinska primerjalna metoda; razlaga zgodovinskih dejstev, ki so vodila v strukturne razcepe v BiH, sprememb značilnosti strankarskega sistema in volilnega vedenja v BiH, ter politično-družbenih sprememb v BiH.
- Analize uradnih statistik; ki sicer spada med empirične kvantitativne metode, mi je bila v pomoč pri iskanju podatkov o rezultatih demokratičnih volitev v posameznih obdobjih. Največ podatkov sem pridobila na spletni strani Uradne volilne komisije BiH, ki natančno opisuje volilne izide.
- Metoda analize vsebine pisnih virov literature in dokumentov (analiza primarnih in sekundarnih virov); Analiza primarnih virov je v pomoč pri analizi politične strukture BiH, predvsem ustave BiH. Analiza sekundarnih virov pomaga pri predstavitvi in opredelitvi značilnosti strankarstva v BiH.

2.1 Cilji naloge

Utrditev liberalnodemokratskega začetka v BiH, kot tudi v ostalih posttotalitarnih družbah, je v veliki meri odvisna od oblikovanja in stabilizacije strankarskega sistema, ki omogoča konkurenco med političnimi strankami, demokratično kontrolo

oblasti in nepristranske mehanizme pretvorbe volilnih izbir volivcev v parlamentarne mandate (Kasapović 1998). Od prvih demokratičnih volitev v BiH leta 1990 se porajajo naslednja vprašanja: Kako pojasniti nastanek in razvoj strankarskega sistema v BiH? Kateri temeljni spopadi so vplivali na nastanek političnih strank v BiH, njihov položaj v političnem prostoru in odnose med temi strankami? V kolikšni meri je strankarski sistem odraz globljih strukturnih razcepov v bosensko-hercegovskem volilnem telesu? Kakšne spremembe strankarskega sistema lahko v prihodnje pričakujemo v BiH? Na ta vprašanja skušam odgovoriti s pomočjo analize bosensko-hercegovskega strankarskega prostora.

Obstajajo različni teoretični poskusi uresničitve procesa strukturiranja strankarskega sistema, pri čemer se uporabljajo enodimenzionalni in večdimenzionalni modeli političnega prostora. Tukaj se postavlja vprašanje, katere teorije volilnega obnašanja v največji meri pojasnjujejo volilno obnašanje v BiH. Izpostavljeni sta dve dopolnjujoči se teoriji, s katerima bi lahko najbolje razložila volilno obnašanje v tej državi.

Prva od teh dveh teorij spada med teoretično najvplivnejše in najplodnejše pristope analize političnega prostora, znotraj katerega se strukturira strankarski sistem. To je študija S. M. Lipseta in S. Rokkana *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction* iz leta 1967 (Kasapović in drugi 1998). Lipsetov in Rokkanov model večdimenzionalnega političnega prostora izhaja (pri čemer uporablja Parsonsove pojmovne metode) iz ideje, da je oblikovanje strankarskega sistema proces večstoletne izgradnje nacionalne države in demokratičnih političnih inštitucij v Zahodni Evropi (Lane in Ersson 1999). Njuna osnovna predpostavka je, da zahodnoevropski strankarski sistemi počivajo na globljih strukturah družbenih in političnih konfliktov oziroma razcepov (*cleavages, cleavage structures*), ki dolgotrajno vplivajo in določajo strankarske sisteme in kasneje vplivajo na spremembe zgodovinskih okoliščin, v katerih so nastali (Evans 2004). Vendar je lahko teoretično sporno, če analitični model večstoletnega specifičnega razvoja Zahodne Evrope uporabimo na primeru postsocialističnih družb, kot je BiH, v kateri se šele vzpostavlja demokratični napredek.

Zaradi zgornjega problema je izpostavljena še ena sorodna teorija, to je model sociološko determiniranega pristopa (Kolumbijski pristop), ki poudarja, da na volilno

obnašanje volivcev glede njihovega izbora stranke na volitvah najbolj vplivajo sociološke značilnosti volivca. Lazarsfeld in sodelavci so leta 1940 objavili rezultate prve raziskave ameriškega volilnega vedenja v pionirskem delu *The People's Choice*. Ugotovili so, da družbene spremenljivke, kot so starost, spol, poklic, družbeni razred in vernost, vplivajo na izbor stranke in da lahko na podlagi teh spremenljivk izdelajo natančno napoved volilnih izidov (Denver 1989, 25).

Glavni cilj mojega diplomskega dela je s pomočjo zgoraj omenjenih teorij prikazati značilnosti delovanja in tekmovanja političnih strank v BiH in s tem potrditi ali ovreči zastavljeno hipotezo spodaj.

2.2 Hipoteza

V diplomskem delu je zastavljena naslednja splošna hipoteza, ki jo poskušam potrditi oziroma ovreči:

H1: Ker je močna etnična pripadnost glavna identifikacija volivcev v BiH, je ta tudi glavni pojasnjevalni dejavnik volilnega obnašanja volivcev, največjo podporo zato na volitvah dobijo tri največje etnične stranke.

2.3 Struktura naloge

Diplomsko delo sestoji iz petih delov. V prvem delu je postavljen teoretični okvir, kjer so s pomočjo konceptualne metode opisani pojmi, pomembni za razumevanje diplomskega dela. Najprej so definirani pojem etnične skupine, komponente etničnosti ter pojma naroda in nacije. Ti so dostikrat napačno tolmačeni, kot da meje med njimi niso jasno določene in zato pride do prekrivanja. Jasno definiranje teh pojmov je ključnega pomena, saj iz tega izhajajo vsi nacionalni, etnični in državni konflikti ter rešitve le-teh. Politične rešitve danes aktualnih vprašanj etničnosti so neposreden proizvod trenutnega pojmovnega kaosa; z ene strani se to kaže v izenačevanju etničnosti in nacije, po drugi strani pa kot izenačevanje nacije in države (Sokolović 2006, 99). Njihova konceptualna distinkcija je zato ključnega pomena pri reševanju konfliktov znotraj ene države oz. med več državami. Po razjasnitvi teh pojmov sledi opis socialnih strukturnih volilnih teorij, kjer sta še posebej izpostavljena teorija družbeno determiniranega pristopa (Kolumbijska študija) ter makrosociološki

pristop Lipseta in Rokkana. Celotni teoretični okvir tako predstavlja osnovo oz. izhodišče za raziskovanje diplomskega dela. Vsa sledeča poglavja se naslanjajo na teoretični okvir in s pomočjo teoretičnih dejstev poskušajo prikazati in pojasniti stanje strankarskega tekmovanja v BiH. To poglavje predstavlja osnovo oz. temelj diplomskega dela.

V drugem delu sledi predstavitev države BiH, v katerem so na kratko predstavljeni zgodovinski pregled in politični podatki o BiH, ki so v pomoč pri opredelitvi strukturnih razcepov in strankarskega sistema v BiH v naslednjem poglavju.

Tako sta v tretjem delu opredeljena dva največja strukturna razcepa v BiH, to sta verski in etnični razcep, ki se prekriva z verskim razcepom. Nato sta s pomočjo analize volilnih rezultatov predstavljena volilni in strankarski sistem v BiH.

V četrtem delu diplomskega dela so predstavljeni rezultati redkih raziskav volilnega obnašanja in strukturiranja strankarskega sistema v BiH. Zanima me, katere spremenljivke po teorijah, opisanih v teoretičnem uvodu, vplivajo na volilno izbiro posameznikov v BiH. Predstavljeni so socialno-demografski dejavniki, ki vplivajo na strankarsko usmerjenost volivcev.

V zadnjem, petem sklopu, pa skušam potrditi oz. ovreči zastavljeno hipotezo, nanašajoč se na vse prejšnje sklope diplomskega dela, na koncu sledijo še sklep ter moje ugotovitve.

3 POJEM ETNIČNE SKUPINE

Strokovna izraza etnična skupina in etnični odnosi sta pogosta v vsakdanjem sporazumevanju in v strokovni literaturi, kljub temu je njun pomen danes še vedno nejasen in nedoločen. Mnoga poskušanja, da bi jima dodelili bolj natančen pomen in smisel, se srečujejo s težko rešljivimi dilemami.

Težave se pojavljajo predvsem pri utrjevanju osnovnih kriterijev, ki bi etnično skupino ločili od drugih družbenih skupin, ki imajo prav tako neke etnične posebnosti, kot so jezik, noša, folklor, ampak ne v tolikšni meri, da bi jih lahko imenovali za etnične skupine (Tadić 1999).

Ločimo tri tipe etničnih skupin (Tadić 1999):

-tiste, ki so se formirale z naseljevanjem;

-tiste, ki so se avtohtono oblikovale, običajno kot ostanki nekega staroselskega naroda;

-ter tiste, ki so ob nastajanju modernih držav in označevanju mej zaradi nezmožnosti potegniti etnične meje ostale izven matične države.

1. Prvi zgoraj omenjeni tip etničnih skupin je sociolog Humphrey v svojem delu iz leta 1961 *Caste and Minority Problems* označil s pojmom »etnična manjšina« in »etnična skupina«, s katerima je označeval vse dele narodov v svetu, ki so ločeni od svojih matičnih delov, ki so nekje zunaj, za mejami družbe, v kateri ti deli živijo (Tadić 1999).
2. Podoben pomen etnične skupine je zapisan v sociološkem slovarju iz leta 1961, kjer je napisano, da je etnična skupina »družba skupne kulturne tradicije z občutkom identitete, ki obstaja kot podskupina v okviru neke širše družbe« (Theodorson 1969, 24). Definicija iz tega slovarja obsega tudi avtohtone manjšinske skupine, ki se niso od nikjer doselile kot skupine, ampak so se skozi zgodovino formirale na teritoriju, na katerem sedaj živijo (primer potomcev ameriških Indijancev v ZDA in državah Latinske Amerike, primer Vlahov v Srbiji itd.). Pod skupno kulturno tradicijo se tukaj razumejo jezikovne posebnosti ali poseben jezik in tudi ostale kulturne posebnosti, kot so folklor, noša, stil stanovanja, vrednostne prioritete itd. (Theodorson 1969, 24). Gould

in Kolb sta v svojem delu iz leta 1964 zapisala, da je »etnična skupina tista družbena skupina, ki znotraj širšega kulturnega ali družbenega sistema išče ali že uživa poseben status na osnovi kompleksa etničnih posebnosti, ki jih ta izpolnjuje ali misli, da jih izpolnjuje« (1964, 10).

3. Tretji tip teh skupin, ki je zelo pomemben, je nekakšna prehodna oblika med zgoraj omenjenima tipoma. Ker je bilo nemogoče potegniti etnične meje (izjeme so otoške države), se je pri nastajanju modernih držav in označevanju državnih meja pogosto dogajalo, da so deli posameznih narodov ostali izven meja matične države (primer Madžarov v Vojvodini, Albancev v Črni gori, Nemcev na Češkoslovaškem pred drugo svetovno vojno) (Tadić 1999). Že od nekdaj je bilo običajno, da se take etnične skupine imenujejo nacionalne manjšine. Značilnost takih skupin je etnična koncentracija na mejnih področjih, čeprav niso redki niti primeri njihovih kasnejših migracij znotraj države, kjer živijo. Po tem konceptu so etnične skupine štete vedno kot manjšinske skupine (ethnic minorities) v odnosu do globalnih družb, ki jim pripadajo (Tadić 1999).

Takega ožjega pojmovanja etničnih skupin se po njihovem poistovetenju z manjšinskimi etničnimi skupinami v ZDA in v drugih državah po letu 1970 ne uporablja več (Tadić 1999). Daniel Patrick Moynihan in Nathan Glazer širše definirata pojem etničnosti, saj vključujeta pod ta pojem še večinske etnične skupine, ki jim mi običajno rečemo narod oziroma nacija (Tadić 1999). Torej vključujeta pod ta pojem še večinske etnične skupine v okviru ene države. Primer take skupine so stari Američani v ZDA, potomci Anglosasov. Drugače povedano, etnične skupine ne predstavljajo kakega podrejenega dela velike politične celote, temveč lahko predstavljajo celo njen dominantni del (Rizman 1991, 18).

Tako pojmovanje je upravičeno iz več razlogov. Prvi razlog je ta, da občutek etnične pripadnosti, etnične identitete ne označuje samo pripadnikov etničnih manjšin, ampak tudi etnične večine v multietnični družbi, kjer so etnične posebnosti bolj izražene v etničnih večinah kot pa v manjšinah. Etnično skupino kot tako naredi občutek bližine njenih pripadnikov iz skupne kulture, predvsem skupnega jezika, običajev, navad, folklore in mentalitete. Drugi razlog je ta, da s tem razvrščanjem

narodov in nacij v etnične skupine ne zanikamo njihovih posebnosti, ki jim po rodu etničnih skupin pripadajo.

Kadar imamo narod in nacijo za etnično skupino posebnega tipa, ostaja namreč neprizadeta definicija, da se etnične skupine posebnega tipa razlikujejo ne samo po velikosti, ampak tudi po kakovostnih značilnostih etničnih skupin v ožjem smislu, o katerih sem govorila na začetku poglavja. Ena izmed teh posebnosti je, da so te skupnosti državotvorni narod (nemško Staatsvolk) (Tadić 1999).

3.1 Komponente etničnosti

Običajno se dejavniki, ki odločujoče vplivajo na konstituiranje etničnih skupin, delijo na kulturne in biološke. Kulturne dejavnike se razume v širšem smislu, ne samo kot fenomen duhovne kulture, ampak tudi kot dogajanje iz ekonomske in politične zgodovine, kot so na primer osvobodilni boji, revolucije, ekonomski in kulturni preporodi itd (Tadić 1999). Vsa ta dogajanja in osebnosti, ohranjeni v narodnem spominu, jezik in folklor dajajo osnovo za povezovanje posameznikov v etnično skupnost in izgradnjo etnične identitete (Tadić 1999).

3.1.1 Kulturni dejavniki

Kulturni dejavniki so naslednji: državnost, dejavnik, ki označuje posebnosti v zgodovinskem razvoju in posebnosti v družbeni delitvi dela, religija, jezik in kot zadnji dejavnik se omenja etnično nasledstvo v domeni duhovne in materialne kulture.

Državnost je pomembna, ker je država za formiranje etničnih dejavnikov pomembna z dveh vidikov: z vidika dosežene realnosti nekoč v preteklosti ali v sedanjosti in kot cilj, težnja, kot projekt, ki želi biti ustvarjen. Država je že od svojega nastanka predstavljala okvir družbene delitve dela in tesnega povezovanja ljudi na določenem teritoriju, izgradnje istovetnih ali podobnih institucij in skupnega stila življenja (Tadić 1999). Odločujoče je doprinesla k zbiranju ljudi v etnične skupine oziroma v narod posebnih karakteristik. Države, ki so skozi zgodovino nenadoma nastajale in se hitro gasile, niso uspele postati dejavnik nastajanja etničnih združb. Tiste pa, ki so obstajale več stoletij, neprekinjeno, še posebej tiste, ki so obstajale več tisoč let, so pustile na etničnem zemljevidu Evrope in drugih kontinentov trajne rezultate, ki se ne morejo z nobenimi integracijami tako lahko izničiti (Tadić 1999).

Drugi značilni dejavnik konstituiranja etničnih skupin so *posebnosti v zgodovinskem razvoju in posebnosti v družbeni delitvi dela*. Čeprav je ta dejavnik v mnogih primerih vezan na dejavnik države, vsekakor ima svojo samostojno bit. Parsons ga enači s kulturno zgodovino etnične skupine. Pod vplivom tega dejavnika nastajajo, se vzdržujejo in negujejo kulturne posebnosti, kot so književnost, slikarstvo, glasba, balet, narodne igre, noše in arhitektura (Tadić 1999). Vse od naštetega krepi zavest o etnični posebnosti. Če pogledamo skozi zgodovino, so bili za nekatere etnične skupine rezervirani posebni družbeni poklici.

Tako so se na primer Židje povsod po svetu ukvarjali skoraj izključno s trgovino in finančnimi zadevami, Romi z obrtno dejavnostjo itd. Iz takšnega posebnega mesta v družbeni delitvi dela so morala izvirati vsa večja medetnična ograjevanja. S tem Parsons ne želi pokazati, da je delitev dela dejavnik nastajanja etničnih skupin, temveč, da je dejavnik povečanja medetničnih razlik (Tadić 1999).

Tretji dejavnik medetničnega ograjevanja je *religija*. Ta je imela v preteklosti mnogo močnejšo vlogo kot danes. Ko Cerkev še ni bila ločena od države, je imela državna religija zmeraj oblastni položaj v odnosu do drugih religij, ki so, že takrat, ko jih je država tolerirala, delovale v težkih družbenih razmerah (Tadić 1999). Biti katoličan v državi, kjer je ta veroizpoved razglašena za državno, je pomenilo znatno prednost v odnosu do tistih, ki niso bili katoličani, in v pogledu zmožnosti, da se izpolnijo mnogi svetovni cilji in izoblikujejo pomembni politični in drugi vidiki. Zato so imele etnične skupine, ki pripadajo drugim veroizpovedim, v verskem dejavniku značilno noto medosebnega, ne samo verskega, ampak tudi etničnega ograjevanja (Tadić 1999). Ker religija vpliva na vse oblasti duhovne in materialne kulture, je v veliki meri doprinesla k izgradnji etničnih značilnosti. Od tod nesporno izvira, da religija zmanjšuje razlike med dvema etničnima skupinama, če obe pripadata isti veroizpovedi in jih v isti meri povečuje, če sta različnih veroizpovedi (Tadić 1999). Kjer je etnična unija ene veroizpovedi (enoverska; primer Srbije, Rusov, Poljakov, Italijanov itd.), je religija dejavnik etnične homogenosti, neposredno in posredno (z vplivanjem na ostale segmente etnične duhovne in materialne kulture). Nasprotno pa v multiverskih etničnih unijah (primer Nemcev in Albancev) lahko religija v znatni meri otežuje to homogenost in celo postane osnova za konstituiranje etničnih podskupin, ponekod celo povsem posebnih etničnih skupin (primer sikhov v Indiji) (Tadić 1999).

Četrty dejavnik je *jezik*. Etnične skupine in unije se med seboj razlikujejo najprej na podlagi jezika. Vendar so tudi odstopanja od pravila, da ima vsaka etnična skupina svoj posebni jezik – Angleži, Američani, Avstralci govorijo isti jezik z določenimi dialektičnimi odstopanji. Po besedah Tadića pa jezikovna sorodnost ne pogojuje vedno etnične sorodnosti. Da je ta dejavnik pomemben, potrjuje dejstvo, da je v modernih družbah med zahtevami za družbeno potrditev etnične skupine običajno na prvem mestu zahteva po priznanju jezika etnične skupine kot uradnega jezika. Z afirmacijo svojega posebnega jezika etnična skupina odločno potrjuje svojo etnično posebnost. V praksi so nekateri pogosto šli še dlje od tega. Da bi se ena etnična skupina čim bolj oddaljila od druge, se uporabljajo tudi politična sredstva. Tako so Srbi v Republiki srbski prepovedali uradno uporabo »ijekavice« (čeprav jo Srbi v Bosni pogosto uporabljajo), da bi se s tem tudi jezikovno oddaljili od Hrvatov in Muslimanov, ki prav tako govorijo »ijekavico« (Tadić 1999).

Peti dejavnik je etnično nasledstvo v domeni *duhovne in materialne kulture* na celini. Jezik je prav tako del tega nasledstva, ampak je zaradi svojega nespornega značaja izpostavljen kot poseben dejavnik. Ostalo nasledstvo se deloma prenaša preko jezika (ustno izročilo, legende, miti itd.), deloma po drugih poteh (narodne rokodelske spretnosti, umetnine, arhitektura, noša, običaji itd.). Kulturno nasledstvo v tem širšem smislu običajno pomeni bit etnične skupine, po kateri se ta najbolj razlikuje od ostalih etničnih skupin in s tem predstavlja svojo osebnost (Tadić 1999).

3.1.2 Biološki dejavniki

Tadić pravi, da je treba v fazi nastajanja etnične skupine obravnavati biološke dejavnike, čeprav smo prepričani, da so ti v odnosu do kulturno-zgodovinskih dejavnikov drugorazrednega značaja. Biološki dejavniki niso pogojeni z raso, kljub temu se ta domneva kot značilen del teh dejavnikov (Tadić 1999).

4 NAROD IN NACIJA

Pojem narod oz. nacija izhaja iz latinskega preteklega deležnika glagola *nasci* (roditi se) oz. samostalnika *nationem*, ki pomeni vrsto oz. raso. Kako svobodno se ta pojem uporablja, pričajo v srednjem veku študentska združenja *nationem*, s čimer so označevali teritorialno pripadnost njihovih članov. Ko se je pojem naroda oz. nacije konec 13. stoletja pojavil v angleščini, je meril na skupino, ki jo združujejo krvne vezi. Kasneje so bolj ali manj tesne krvne vezi vedno bolj nadomeščali s skupnim izvorom. Sodobne nacije oz. narodi se še vedno, največkrat s pomočjo mitov, sklicujejo vsaj na skupni izvor (npr. Nemci, Francozi in Slovenci), seveda pa se imajo za nacijo tudi Američani, ki se na skupni izvor sploh ne morejo sklicevati (Rizman 1991, 16).

Večina sociologov, še posebej današnjih, uvršča pojem narod oz. nacija med etnične skupine. A narod in nacija sta značilnosti etnične skupine, ki se kvalitativno in kvantitativno znatno razlikujeta od ostalih. Po nekaterih pojmovanjih sta narod in nacija prav tako kvalitativno različna med seboj, lahko sta sinonim za etnične skupine ali pa se povsem umakneta iz domene etničnih skupin s poistovetenjem z moderno globalno družbo, uokvirjeno z državnimi mejami. Lahko rečemo, da obstajajo velika terminološka nesoglasja v današnji sociološki literaturi in v pragmatičnem političnem slovarju glede pojmov narod in nacija (Tadić 1999).

Za obstoj naroda so pomembni naslednji elementi (Smith 1991, 14):

1. zgodovinski teritorij ali skupna država;
2. skupna mitologija in zgodovinski dogodki;
3. skupna javno-družbena kultura;
4. skupne splošne pravne pravice in dolžnosti za vse njene člane;
5. skupno splošno gospodarstvo z možnostjo teritorialne mobilnosti njenih članov.

Tako lahko narod opredelimo kot človeško populacijo, ki si deli zgodovinski teritorij, skupne mite in zgodovinske trenutke, skupno splošno kulturo in skupno gospodarstvo ter pravne pravice in dolžnosti vseh njenih članov.

Tako pojmovanje razkriva kompleksno in abstraktno naravo nacionalne identitete. Pod pojmom narod lahko najdemo elemente različnih kolektivnih identitet, ki se kažejo kot nacionalne identitete, razdeljene glede na razred, veroizpoved ali etničnost, vrh tega pa še kot različne permutacije nacionalizma, liberalizma, fašizma in komunizma. Nacionalna identiteta je večdimenzionalna, saj je ne moremo omejiti na en element, prav tako je ne moremo enostavno umestiti v populacijo z umetnimi sredstvi (Smith 1991, 14). Glede na te karakteristike nacionalne identitete so se v zadnjem desetletju 20. stoletja razvile tako imenovane nedežavne identitete, posebne manjše kulturne identitete znotraj veljavnih držav. Te so posledica nacionalne izgradnje in političnega napredka. Večina ljudi ima več identitet: kot člani klana ali nacije, kot državljani države in včasih kot člani večje entitete, kot je na primer Evropska unija. Ko zahteve v imenu ene identitete pridejo v konflikt z zahtevami druge, nastane potencial za pojav gibanja za obrambo ogrožene identitete (Bächler 1997, 3). Posamezne identitete temeljijo na nekih osnovah, kot so jezik, vera ali etničnost, vendar pa so to le osnove in niso esencialnega pomena za družbeno identiteto. Najpomembnejše je skupno prepričanje znotraj ljudi, ki jih družijo skupne lastnosti, in ljudi, s katerimi se ti sporazumevajo in so po naravi različni. Ena izmed nenamernih posledic političnega in ekonomskega razvoja v zadnji polovici 20. stoletja je, da je ta proces zblížal različne ljudi skupaj in s tem povečal zavedanje samega sebe glede na te različnosti (Bächler 1997, 4). Če se ljudje medsebojno znatno razlikujejo po tem, ali čutijo svojo pripadnost, ali so primorani, da jo čutijo; ali sami modulirajo svoje socialne skupine, ali jim država pri tem pomaga, da jih modulirajo; ali so skupek socialnih entitet, ki jih sami oblikujejo; ali so rezultat populističnih mas, s katerimi elite manipulirajo in jih mobilizirajo; potem so hkrati tudi skupine, ki se oblikujejo na takšen in drugačen način, različne. Smith v svoji (zgoraj opisani) definiciji ne navaja, da je ravno ta razlika najpomembnejša. Zato moramo mi potrditi, da lahko ravno na tej razliki razločimo oz. ločimo socialne identitete etnij in nacije (Sokolović 2006, 133).

Zaradi manipulacij takšnih in drugačnih elit (državnih, etničnih, nacionalnih) z maso (nacijo, etnijo, narodi) pride do konfuznosti pojmov nacije, naroda, etnije, etničnosti in države. Etničnost in narodnost je zato težko ločiti med seboj, saj mnoge elite ta dva pojma uporabljajo sebi v prid in izkrivljajo realno sliko

problema oz. konfliktov. S ponovno redefinicijo teh pojmov bi lahko znatno prispevali k rešitvi problemov v določeni državi. V poglavju o strukturnih razcepkih bomo videli, kako se to odraža v Bosni in Hercegovini.

Smith razlikuje med narodom in nacijo, hkrati pa ju pripelje v pojmovno in tudi v kavzalno zvezo. Zveza vsekakor obstaja, a ni ne pojmovna in ne kavzalna. Meja, ki razdvaja etnijo od nacije, je tanka. Ni je lahko prepoznati, kajti ne poteka samo med ljudmi, da jih razdvaja, temveč poteka tudi v takem smislu, da jih cepi (strukturne etnične, verske cepitve) (Sokolović 2006, 133). Zato me v diplomskem delu zanima identiteta posameznikov, znotraj teh pa tudi etnična dimenzija. Etnična identiteta ni samo etnija, identiteta družbe, ampak je tudi identiteta posameznika. Pogled v etnično družbo, skupino je nujen, da bi lahko ugotovili identiteto posameznikov.

5 TEORIJE VOLILNEGA VEDENJA

»Križec na glasovnici je pomembna izjava družbene pripadnosti« (Harrop in Miller v Evans 2004, 42). Volitve so unikatni proces glede na možnost, ki jo daje vsakemu posamezniku, da sodeluje v političnem procesu. Hkrati pa so tudi zelo splošna, običajna dejavnost. Podobno kot pri izbiri kariere, partnerja, avta ali znamke zobne paste, je tudi dejstvo, koga bomo volili, pogojeno z različnimi odnosi, vrednotami, željami in prepričanji.

Študije volilnega vedenja predstavljajo eno izmed najvažnejših področij politične znanosti ter obsegajo tri temeljna področja: politične strukture (polity), politične procese (politics) in politične vsebine (policy). Tukaj se dotikajo in prepletajo različni metodološko-analitični pristopi: teorija političnih inštitucij, analiza »policy«, behavioristične študije, deskriptivna in normativna teorija demokracij itd. (Kasapović in drugi 1998, 7).

Teorijsko in metodološko najvplivnejše volilne študije so odigrale odločilno vlogo v razvoju politične znanosti, hkrati pa so vplivale na razvoj ostalih družbenih znanosti.¹ Med njimi so bile volilne študije, ki so temeljile na pristopu *area* ali so se osredotočale na posamezne države.² V devetdesetih letih pa so nastale tudi prve volilne študije novih demokracij Srednje in Vzhodne Evrope.³ Raziskovanje volitev je bilo še posebej intenzivno v začetnih obdobjih razvoja politične demokracije v posameznih državah ali v tranzicijskih regijah, ker se je volitvam pripisovala ključna vloga v ustroju

¹ Te teorije so klasična dela P. F. Lazarsfelda in drugih (*The People's Choice*, 1944), B. R. Berelsona in drugih (*Voting*, 1954), M. S. Lipseta, S. Rokkana in drugih (*Party System and Voters Alignments*, 1967), D. W. Raa (*The Political Consequences of Electoral Laws*, 1967), R. S. Katza (*A Theory of Parties and Electoral Systems*, 1980), A. Lijpharta (*Democracies, Democratic Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, 1984), R. J. Daltona in drugih (*Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?*, 1984), B. Grofmana, A. Lijpharta in drugih (*Electoral Laws and Their Political Consequences*, 1986), R. Taagapera in M. S. Shugarta (*Seats and Votes. The effects and Determinants of Electoral Systems*, 1989).

² Primer reprezentativne volilne študije štirih velikih zahodnih demokracij: Cambell, A. in drugi (*The American Voter*, 1960), Butler, D. E. (*The Electoral System in Britain since 1918*, 1960), Cambell, A. (*French Electoral System and Elections 1789-1957*, 1966), Jesse, E. (*Wahlrecht zwischen Kontinuität in Reform. Eine Analyse der Wahlsystemdiskussion und der Wahlrechtsänderungen in der Bundesrepublik Deutschland 1949-1983*, 1985).

³ Na primer: V. Nohlen, D., Kasapović, M., *Wahlsysteme und Systemwechsel in Osteuropa* (1996), edicija Znanstvenega centra v Berlinu *Founding Elections in Eastern Europe*, ki jo urejata H. D. Klingemann in Ch. Taylor, in v kateri so do sedaj objavljene študije o volitvah na Madžarskem (1995), Češkoslovaškem (1996), v Bolgariji (1997), na Hrvaškem (1997) in v Jugoslaviji (1998).

demokratskih političnih primerjav. Študije volilnega vedenja so tako dobivale dvojno vlogo: vplivale so na razvoj politične in družbene znanosti v posameznih državah in hkrati pripomogle k razvoju političnega izobraževanja glavnih akterjev demokratičnih procesov (Kasapović in drugi 1998).

Glede na zastavljeno hipotezo diplomskega dela in na njeno vsebino prideta v poštev dve sociološko-strukturni teoriji volilnega vedenja, ki obravnavata razcepljene družbe in se med seboj dopolnjujeta. To sta:

1. teorija družbeno determiniranega pristopa (Kolumbijski pristop);
2. makrosociološki pristop (Lipset in Rokkan).

5.1 Sociološko-strukturne volilne teorije

Pri sociološko-strukturnih volilnih teorijah sta izpostavljeni dve teoriji, in sicer teorija družbeno determiniranega pristopa (Kolumbijski pristop) in makrosociološki pristop (Lipset in Rokkan).

5.1.1 Teorija družbeno determiniranega pristopa (Kolumbijski pristop – pripadnost skupinam)

Model socialno determiniranega pristopa je poudarjal, da na izbor stranke najbolj vplivajo družbene značilnosti volivca. Lazarsfeld in sodelavci so leta 1940 objavili rezultate prve raziskave ameriškega volilnega vedenja v pionirskem delu *The People's Choice*. Ugotovili so, da družbene spremenljivke, kot so starost, spol, poklic, družbeni razred in vernost posameznikov, vplivajo na veliko odločitev oziroma na izbor stranke in da lahko na podlagi teh spremenljivk izdelajo natančno napoved volilnih izidov (Denver 1989, 25). To pomeni, da lahko s temi spremenljivkami natančno določimo strankarsko identifikacijo volivcev.

Vendar ta model ni dal zadovoljivega odgovora na vprašanje, zakaj obstaja povezava med določenimi družbenimi značilnostmi in volilno izbiro. Na to vprašanje so skušali odgovoriti Berelson in sodelavci v klasičnem delu *Voting*, kjer so analizirali ameriške volitve 1948. Ugotovili so, da morajo biti izpolnjeni trije pogoji, da se družbene razlike transformirajo v politične razcepe, oziroma so izpostavili tri osnovne procese, s katerimi spremenljivke, kot so družbeni razredi (definirani s poklicem, dohodkom,

izobrazbo, vero in etničnostjo), vplivajo na volilno izbiro oz. strankarsko identifikacijo volivcev (Berelson v Evans 2004, 45):

- *Diferenciacija*; različne družbene skupine imajo različne materialne in simbolne interese, na katere vplivajo vladne politike, kot so stanovanjska politika, odnos do splava, preiskave zarodka itd. Zato prihaja do razhajanj mnenj oz. do diferenciacije med različnimi družbenimi skupinami, ki imajo pogosto nasprotne oz. izključujoče se interese in zagovarjajo nasprotne vladne politike (npr. odnos do splava pri katoličanih in liberalcih).
- *Generacijsko prenašanje vzorcev vedenja* s staršev na otroke zaznamuje volivce za celo življenje in igra pomembno vlogo pri volilni odločitvi. To je hkrati tudi eno izmed najpomembnejših načel splošne sociologije.
- *Stik*; namesto druženja z drugimi družbenimi skupinami morajo posamezniki prebiti določen čas v krogu svoje družbene skupine, da poskrbijo za ohranjanje in krepitev vrednot le-te. Stik z drugimi skupinami lahko povzroči nasprotujoče si poglede, ki slabijo vrednote in prepričanja volivca ter tvorijo socialne pritiske, s pomočjo katerih posamezniki dobijo drugačne poglede in ravnajo drugače, kot bi sicer.

Zadnja dva procesa lahko skupaj poimenujemo interesi in socializacija. Različne družbene skupine imajo različne interese in s tem različne potrebe. Zato volijo tiste stranke, za katere menijo, da zastopajo njihove interese. Zavedanje različnosti skupine in povezave med skupino in stranko se vzdržujejo z rednimi stiki med člani skupine in njihovimi družinami, sovrstniki in s člani širše skupnosti (Denver 1989, 25–26).

Skozi proces odraščanja posamezniki spoznavajo in sprejemajo različne vrednote in prepričanja, ki jim omogočajo, da delujejo znotraj družbene skupine in znotraj družbe na splošno. Ko pride do tega, da se posameznikova prepričanja in interesi ujemajo z interesi neke skupine, je verjetnost, da bo postal njen član, velika.

Posameznikova zgodnja prepričanja in vrednote postanejo temelj njegovega nadaljnega gledanja na svet in jih je težko spremeniti. Čeprav se bo posameznik srečeval z različnimi vplivi, ki predstavljajo nasprotne interese njegovim, morajo ti pustiti na posamezniku močen vtis, da bi ga prepričali v nasprotno. Raziskava je

pokazala, da zgodnja prepričanja in vrednote vzdržijo vse nadaljnje poskuse spremembe le-teh (Evans 2004, 45–46). V Franciji npr. starševski vpliv oz. vzgoja lahko pogosto predvidi posameznikovo volilno odločitev, ne glede na to, kakšna so posameznikova lastna prepričanja (Boy in Mayer v Evans 2004, 46). To pa ne pomeni, da posamezniki volijo določenega kandidata oz. stranko, da bi osrečili svoje starše, temveč predpostavka temelji na tem, da vsi nadaljnji vplivi, ki jih posameznik srečuje v življenju, ne morejo pustiti tako močnega vtisa na posameznika kot starševska vzgoja. Ta predpostavka pa hkrati pojasnjuje, zakaj druge družbene spremenljivke nimajo tako močnega vpliva na volilno odločitev posameznika. Taka spremenljivka je na primer starost. Starostne skupine namreč ne delijo družbe kot jih druge družbene spremenljivke. Politike, ki se ukvarjajo s problematiko starejših ljudi, gledajo na druge starostne skupine drugače, hkrati pa predstavljajo le manjši delež vseh politik.

Enako pomembno kot posameznikova karakteristika je njegova integracija v družbo oz. posameznikova skladnost z družbeno skupino, ki ji pripada. To je skupina, v kateri lahko razpravljajo o politiki ali pa so preprosto vključeni v družbeno interakcijo, ki na splošno krepi njihova prepričanja (Berelson in Lipset v Evans 2004, 46). Tako so trgovska združenja imela pomembno vlogo pri mobilizaciji posameznikov na podlagi razredne osnove in tako prispevali k stabilizaciji družbenega glasa (Berelson in Lipset v Evans 2004, 46).

Podobno lahko tudi vera pripomore k cepitvam družbe, ker dejavna participacija v Cerkvi lahko okrepi verjetnost, da bo volivec podprl versko oz. konservativno stranko (Berelson v Evans 2004, 64).

Na volilno odločitev posameznika vpliva tudi kontekst, v katerem posamezniki živijo. To so torej njihove družbene karakteristike, družbena skupina, ki ji pripadajo, in okolje, v katerem živijo. Vpliv okolja predstavlja izkustveni vir (Marsh v Evans 2004, 47), to je nevidna komunikacijska mreža med prebivalci, ki vpliva na družbene in politične vrednote in obnašanja. Vpliv okolja je lahko precejšen. V Italiji npr. je bil vpliv regionalnih subkultur – zgodovinska vdanost k političnim izročilom – pomembnejši kot posameznikove karakteristike pri njegovi volilni odločitvi (Galli v Evans 2004, 47). Ni bilo prevlade ene same stranke, temveč se je izbira stranke

razlikovala od regije do regije, nekje so prevladovali komunisti, drugje pa krščanski demokrati (Barnes v Evans 2004, 47).

Vsaka teorija ima tudi pomanjkljivosti. Kritike te teorije volilnega vedenja, ki so se izoblikovale skozi čas, so naslednje (Denver 1989, 26):

- *Prekrivanje članstva družbenih skupin.* Vsi ljudje smo člani različnih organizacij. Pri tem nam teorija ne ponuja nobenih jasnih zaključkov, katero članstvo je pomembnejše oz. katero članstvo ima odločilni vpliv pri odločitvi posameznika, katero politično stranko bo podprl in zakaj.
- *Skupinski interes.* Ni nobenega zagotovila, da ima velika, heterogena skupina ljudi enake interese. Pri tem se zastavljata vprašanji, kdo določa, kaj so skupinski interesi, in v katerem primeru lahko rečemo, da politična stranka zastopa interese določene skupine.
- *Manjšine.* Kako se model spopada s pogosto velikimi manjšinami, ki ne ustrezajo volilni normativi skupine?
- *Politične stranke.* Pristop se trudi prikazati, da je izbira stranke spontana posledica družbenega razvoja in ignorira dejavno vlogo, ki jo igrajo politične stranke pri mobilizaciji in strukturiranju volilnega telesa.

Kolumbijska študija se je osredotočala le na Združene države Amerike, njene ugotovitve pa kažejo, da družbeni status, vera in etničnost vplivajo na volilno izbiro posameznika. Če pogledamo na primer Veliko Britanijo, pa raziskave kažejo, da le družbeni razred vpliva na volilno izbiro. V Franciji sta pomembna dejavnika vera in družbeni razred. V Švici in Belgiji so pomembni dejavniki družbeni razred, jezik ter vera (Evans 2004, 47).

Kot vidimo, so različni družbeni dejavniki za nekatere države pomembnejši, za druge nekoliko manj. Glede na zastavljeno hipotezo me predvsem zanima, kateri družbeni dejavniki vplivajo na volilno izbiro ljudi v Bosni in Hercegovini. Zaradi zgoraj omenjenih pomanjkljivosti teorije sem se odločila preučiti še eno teorijo volilnega vedenja, ki je opisana v naslednjem poglavju in dopolnjuje tako imenovano Kolumbijsko študijo.

5.1.2 Makrosociološki pristop (Lipset in Rokkan)

Prva primerjalna analiza, ki je ustvarila osnovni okvir povezave med socialno strukturo in strankarskim sistemom ter volilnim vedenjem, in prva, ki je postala temelj politično-sociološkega pojasnjevanja volilnega vedenja, je bila analiza Lipseta in Rokkana iz leta 1967, opisana v temeljnem delu *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective* (Kasapović in drugi 1998). Namesto mikrosociološkega pristopa (ugotavljanje glavnega vzorca posameznikovega volilnega profila in njegove izbire politične stranke) sta avtorja uporabila makrosociološki pristop. Avtorja se osredotočata le na politično delitev na skupine kot rezultat interakcije med elitami in množico in na zgodovinske dogodke.

Njun model predstavlja najvplivnejšo posamično izvedbo strukture cepitev v demokratičnih državah ter še vedno šteje za »žariščno točko« študija strankarskega tekmovanja v kateri koli svetovni regiji (Kitschelt v Kasapović in drugi 1998).

Stein Rokkan je bil v koraku s temeljnim trendom v politični sociologiji, ki pravi, da so politični sistemi interpretirani na način, kako so povezani, oz. se nanašajo na socialne cepitve (Lane in Ersson 1999, 37). Rast industrijske družbe nasproti ruralni tvori proces nacionalne izgradnje, na katero so močno vplivali dejavniki, ki so ustvarili oz. lahko ustvarijo razdor med ljudmi v smislu cepitev. Kako ljudje, ki so usmerjeni k cepitvam, povzročijo nastanek volilne povezave (Lane in Ersson 1999)? Rokkan je tipičen predstavnik politično-sociološke tradicije, ki si prizadeva razumeti politični fenomen v odnosu do njihovih socialnih korelacij. Avtor se osredotoča na časovno dimenzijo, na to, kako temeljni aspekti političnega sistema in strankarskega sistema izhajajo iz zgodovinskih korenin (Lane in Ersson 1999).

Analiza Lipseta in Rokkana temelji na tem, da vrste strank in volilne vzorce, ki jih lahko najdemo v povojni Evropi, lahko najdemo pri nacionalni izgradnji države in demokratizaciji. Te so uvrščale različne družbene skupine nasproti ena drugi, zaradi katerih je razvijajoča se, centralizirana in posvetna država izzvala veljavne ozemeljske, kulturne in gospodarske norme (Evans 2004, 47–48). Institucionalne strukture, konkurirajoča zaveznitva in rešitve konfliktov so ključni pri odločanju, katera družbena delitev bo najpomembnejša pri izgradnji političnega tekmovanja

naroda. Tako so torej politične elite mobilizirale skupine na podlagi njihove možne podpore in očitno je višina te podpore odvisna natanko od trenutne družbene delitve (Evans 2004, 47–48).

Rokkan identificira odnos med cepitvami v družbi in povezave med volivci, ki so izraženi v strankarskem sistemu vsakega posameznega naroda med prodorom demokratičnega kriterija vlade.

Pri tem razvije model pestrosti izgradnje nacionalnega procesa z ustvarjanjem razlik med tem, kako se različne cepitve pojavljajo v alternativnih kombinacijah v različnih državah. Ta model nacionalne izgradnje se nanaša na proces demokratizacije volilnih pravil, reprezentacijske kriterije, cepitvene strukture in povezave med volivci (Lane in Ersson 1999).

V tem smislu politika ni samo odraz trenutne družbene delitve, ki ji je tudi Sartori ugovarjal, temveč je postala tako odvisna kot neodvisna spremenljivka (Allardt v Evans 2004). Cepitve (cleavages), ki so prisotne v družbi, so lahko uporabljene tudi v mobilizacijske namene elite, ampak ne vedno. Cepitve se ne prenesejo v strankarska nesoglasja kot samoumevne, ampak ob upoštevanju organizacijske in volilne strategije.

Tukaj se zdaj postavljata vprašanji, kako sta avtorja opredelila družbene cepitve in kako razložiti, da se družbene cepitvene linije razlikujejo od države do države. Politična sociologija je uporabila koncept cepitev (cleavages), da bi identificirala skupine v družbi z aktualnim ali potencialnim vplivom na politično življenje (Lane in Ersson 1999, 37). Na tej točki sta Lipset in Rokkan prevzela Parsonsovo teorijo diferenciacije, ki skuša ugotoviti, kako različni podsistemi znotraj družbe, kot so npr. ekonomski sistemi, politični sistemi, družina itd., vplivajo na posameznikovo volilno odločitev in obnašanje. Ti podsistemi so med seboj povezani skozi funkcije, ki jih mora sistem izpolniti, če želi preživeti. Te funkcije so štiri in so opisane v spodnji tabeli (*glej tabelo 5.1*):

Tabela 5.1: Strukturno-funkcijski podsistemi

Funkcija	Opis funkcije	Primeri podsistemov
Adaptacija (A)	Sistem mora zagotoviti vire s pomočjo adaptacije in oblikovanja okolja.	Gospodarstvo
Doseganje ciljev (G)	Sistem se mora odločiti, katerim ciljem bo dal prednost v svojem vzdrževanju in razvoju.	Politika
Integracija (I)	Sistem mora urediti in regulirati interakcije med različnimi komponentami.	Skupnosti, združbe, cerkve, pravni sistem itd.
Latenca (L)	Sistem mora poskrbeti, da posamezniki vzdržujejo vrednote in motive, ki krepijo sistem.	Družine, šole itd.

Vir: Lipset in Rokkan v Evans (2004).

Lipset in Rokkan sta nato s pomočjo teh štirih funkcij A, G, I in L postavila hipotetični okvir z namenom razumeti, kako družbena struktura prispeva k oblikovanju političnega sistema skozi proces nacionalne izgradnje države in demokratizacije. To lahko ugotovimo s proučevanjem elementov I, G in L in njihovih interakcij, kar je razvidno iz naslednje tabele (*glej tabelo 5.2*).

Tabela 5.2: Ključ do razumevanja med podsistemi

Interakcija	Elementi in interakcija	Politična pomembnost
I-G	Politični voditelji in organizacijske skupine	Formiranje stranke
I-L	Organizacijske skupine in vpletenost posameznikov	Posameznikova identiteta v skupini in mobilizacija
L-G	Politični voditelji in podpora posameznikov	Volitve

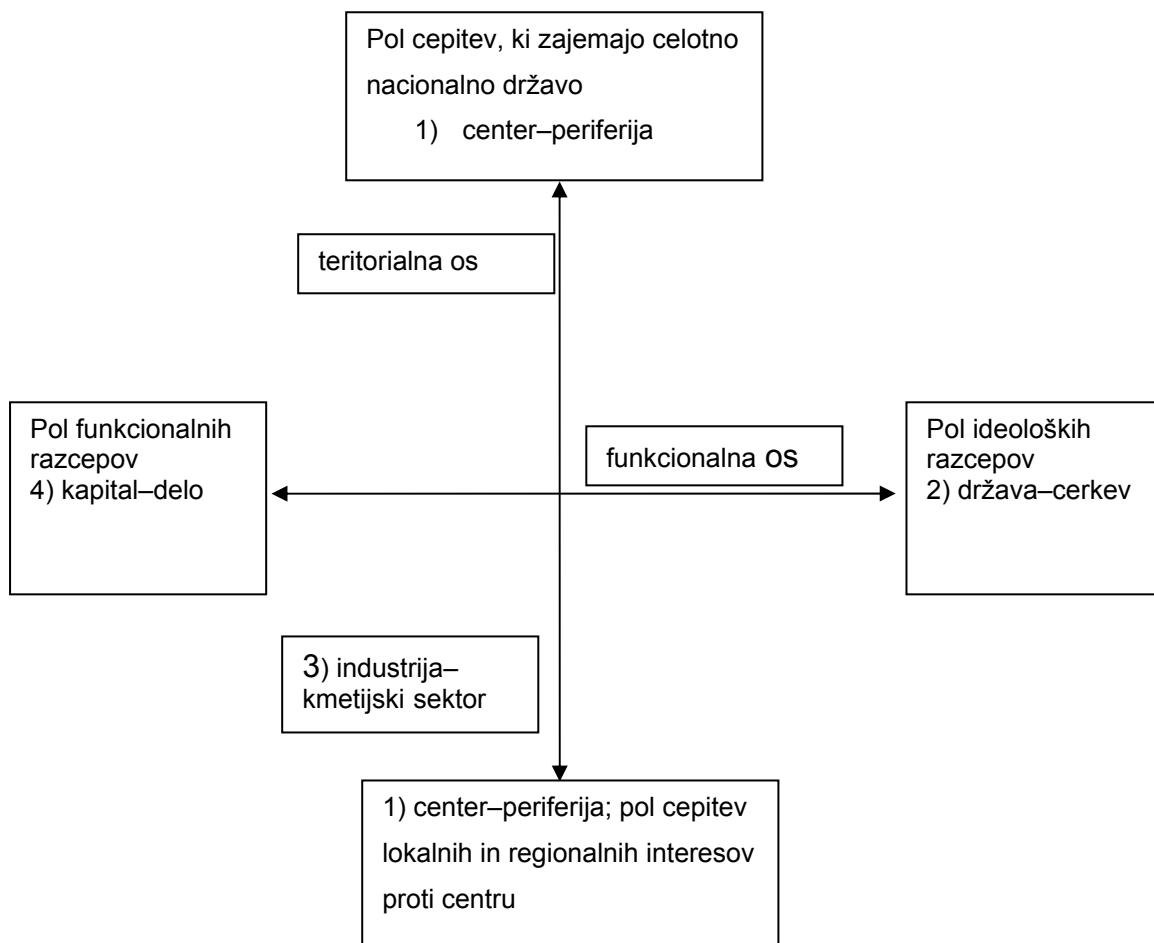
Vir: Lipset in Rokkan v Evans (2004).

V volilnem času so interakcije med I-L in L-G zelo pomembne. Tu se postavlja vprašanje pripravljenosti posameznikov za mobilizacijo v politične stranke kot njihov organizacijski element. Hkrati pa tudi, kakšen je njihov odnos do političnih vodij novonastajajoče oblasti države (Evans 2004, 49). Odnos med političnimi strankami in oblastjo je pomemben, ker predstavlja izmenjavo med organizacijami za lojalnost posameznikov. Kar pomeni, da v procesu demokratizacije obstaja tekmovanje med novo nacionalno oblastjo in starimi skupinami, ki uporabljajo moč in vpliv na lokalni ravni (Evans 2004, 49).

Dve dimenziji sta pomembni pri trenjih, ki nastajajo pri izgradnji nove oblasti. Prva je ta, da ima elita svoj štab v prestolnici – v simboličnem in ozemeljskem središču nove oblasti. Za to središče je značilna močna urbanizacija in visoka stopnja sekularizacije (Evans 2004, 49). To predstavlja glavno prednost centra pred periferijo – območji, ki so ločena od centra geografsko in po družbenih skupinah, ki jih sestavljajo. Take družbene skupine običajno nimajo takojšnjega dostopa do predstavnštva. Poleg teritorialne dimenzije je pomembna tudi ideološka povezava med centrom in periferijo (druga dimenzija) (Evans 2004, 49).

Lipset in Rokkan sta avtorja prekrivajoče oziroma medsebojno sekajoče (cross-cutting) funkcionalno-teritorialne osi, ki je predvidela cepitvene linije. Ta os je obsegala vse, od posebnega materialnega upoštevanja značilnosti ekonomskih koncernov (ki so postali pomembni po industrijski revoluciji) do kulturnih in moralnih svetovnih nazorov in ideologij (Weltanschauungen), ki so vplivali na posameznikov življenjski stil in izbiro (Evans 2004, 50).

Graf 5.3: Prekrivajoča oz. medsebojno sekajoča funkcionalno-teritorialna os

Vir: Kasapović in drugi (1998, 20).

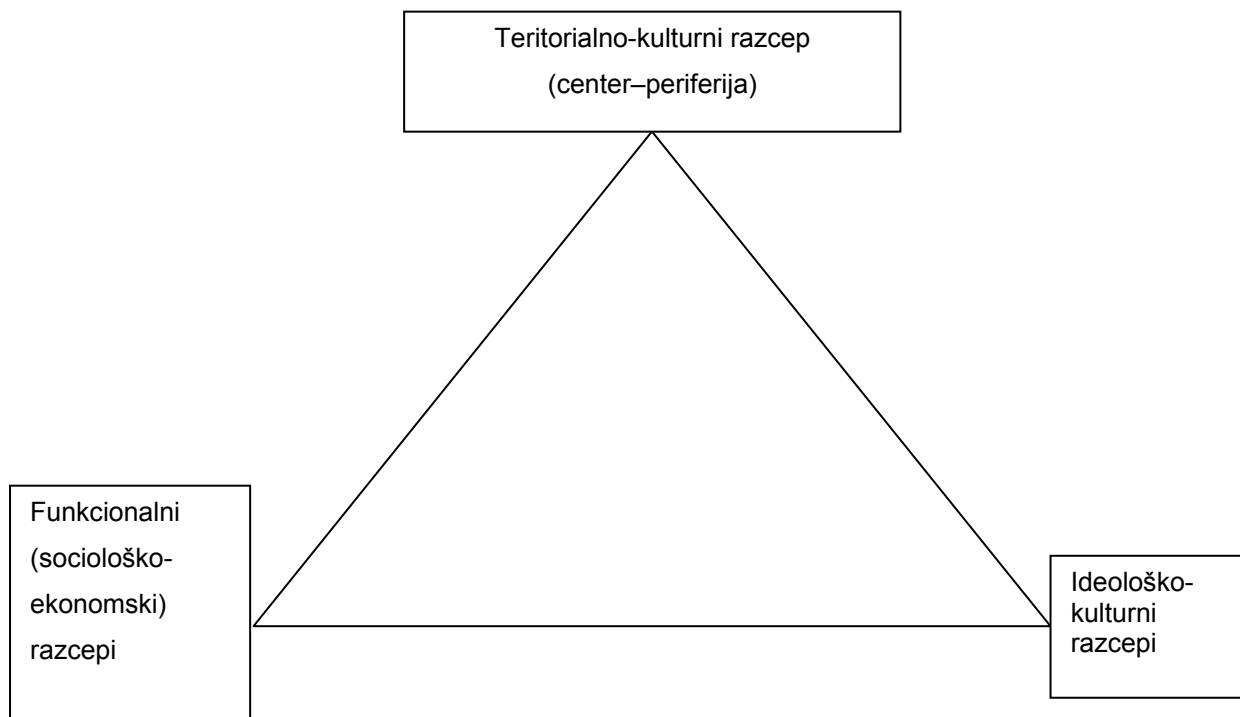
V teritorialnem modelu teritorialna os označuje kontinuum, ki povezuje različne teritorialne organizacije, od lokalnih do nacionalnih. Funkcionalna os pa označuje kontinuum, ki povezuje pozicije različnih stopenj izražanja funkcionalnih interesov – od maksimuma funkcionalnega interesa, brez ideološkega elementa, do minimuma funkcionalnih in maksimalno ideoloških interesov (Kasapović in drugi 1998). Štiri zgodovinske cepitve niso razporejene na vseh štirih polih, ampak na naslednji način (Kasapović in drugi 1998): prva cepitev je tista med centrom in periferijo, pojavlja se na obeh polih teritorialne osi (ker gre za spopad interesov nacionalnega centra in različnih tipov periferije); razcep država–cerkev je umeščena na ideološkem polu funkcionalne osi, razcep kapital–delo na njenem funkcionalnem polu ter razcep urbano–ruralno, ki je umeščen med funkcionalno in teritorialno os oziroma med

razcepom center–periferija na lokalni ravni in funkcionalnim polom funkcionalne osi (Kasapović in drugi 1998).

Razcep center–periferija je treba jemati ne samo kot izključno teritorialno cepitev, ampak tudi kot kombinacijo teritorialnih in kulturnih preprek, vezanih na center oziroma periferijo, ker so manjšinske oziroma periferne opcije lahko ločene od centra, lahko pa tudi ne in lahko se pojavljajo izključno kot opozicija manjšinske nasproti večinske kulture (Kasapović in drugi 1998).

Kasapovićeva predlaga reducirani model v obliki trikotne konstrukcije z jasno definiranimi poloma razcepov:

Graf 5.4: Model trikotne konstrukcije razcepov

Vir: Kasapović in drugi (1998, 21).

Tako od modela, definiranega z dvema osema (teritorialno in funkcionalno), z nejasno razvrščenimi razcepi na obeh polih, dobivamo trikotni model z jasnim razlikovanjem treh tipov razcepov: teritorialno-kulturnega (center–periferija), ideološko-kulturnega (pri katerem je prepreka religiozno-sekularno samo ena izmed možnih razcepov) in sociološko-ekonomskega razcepa (Kasapović in drugi 1998).

Za ponazoritev omenjenih treh tipov razcepov si lahko ogledamo primer reformacije. V državah, kjer je vpliv Katoliške cerkve dominiral nad protestantizmom, se je reformacija začela v 16. stoletju. Formacija posvetne države je izzvala papeško oblast, kar je vodilo v globoko zasidrano ločitev med katoličani in sekularnimi skupinami. Zato je npr. v Italiji, Franciji in Avstriji vera šteta kot cepitvena linija in posledično osnova za volilni glas. Po drugi strani pa je bila v nordijskih državah, na Norveškem in v Angliji državna religija integracijski del države same in posledično se ni razvila nobena verska cepitvena linija (Evans 2004, 50).

Ti dve cepitveni liniji center–periferija in cerkev–država izvirata iz kritične točke nacionalne revolucije. Formacija države spodbuja konflikt znotraj svojega teritorija, ki je bil do te točke latenten; spodbuja integracijo v sistem po mirni poti, reševanje drugačnosti po mirni poti, omogoča posameznikom dostop do gospodarskih in oblastnih virov države skozi politične stranke (Evans 2004, 50). Tako je prišlo do legitimacije države s strani državljanov, ki so sodelovali pri tem. Po razlagi Lipseta in Rokkana take politične stranke lahko obstajajo oz. delujejo samo, če lahko oporekajo opoziciji brez grožnje državne represije, kar predstavlja prvo mejno vrednost demokratizacije (Evans 2004). Širjenje volilne pravice, ki omogoča takim skupinam, da tekmujejo na volilni ravni, je še en kazatelj take stranke, kar je druga mejna vrednost demokratizacije (Evans 2004). V določenih primerih so te mejne vrednosti demokratizacije uspešno in hitro presežene, prav tako tudi tretja – tako imenovano predstavništvo v parlamentu. To so značilnosti norveškega primera demokratizacije. V drugih primerih je dostop do predstavništva podrobneje urejen, tak primer je Velika Britanija (Evans 2004, 50).

S pojavom industrijske revolucije se je nadaljeval tudi razvoj družbenih cepitvenih linij. Pomembni sta postajali še dve družbeni cepitveni liniji: primarni/sekundarni sektor oz. delitev na agrarni in industrijski sektor (spadata v specifične interese na konec zgoraj omenjene funkcionalne osi) in delitev na delodajalce in delojemalce ali tako imenovana razredna cepitvena linija (Evans 2004). Prva omenjena cepitvena linija je še posebej značilna za skandinavske države, pri katerih je veljalo močno zavezništvo med elito centra in mestno gospodarsko elito (Lipset in Rokkan v Evans 2004, 50).

Poraja se vprašanje, zakaj se take stranke niso razvile tudi v drugih državah, ki imajo obsežen primarni sektor, kot so Velika Britanija, Francija ali Italija. Odgovor najdemo v distribuciji sektorjev in prisotnosti ustaljenih elit (MacRae v Evans 2004). V Franciji, Italiji in v drugih državah, kjer je bila prisotna reformacija, je geografsko ločeno prebivalstvo že bilo mobilizirano v katoliške stranke ali v antiklerikalne komunistične in socialistične stranke. V Franciji so mogočnejši kmetje spadali v konservativno katoliško stranko, levi glasovi pa so bili razdeljeni med manjše neodvisne kajzarje (MacRae v Evans 2004). Skozi cel ta proces je reakcija centralne nacionalne elite in opozicijskega protestnega gibanja proti eliti pripeljala do mobilizacije in krepitve cepitvenih linij. Odličen primer tega je Belgija. V tej državi cepitev na liberalce in katoličane ni bila tako ostro ločena kot v Franciji zaradi liberalne ustave iz leta 1830, ki je zagotavljala pravico Cerkve, da se razvija svobodno (Kalyvas v Evans 2004, 51).

Skozi zgodovino daje vsaka pojava temeljnih cepitev rezultat v obliki politične dihotomije, ki se transportira v strankarsko sestavo (Lipset in Rokkan v Kasapović, 1998). Začetek nacionalnih revolucij, oblikovanje nacionalnih držav in reformacija so vzrok za nastanek temeljnih dihotomij med državami, ki kontrolirajo nacionalno (reformirano) Cerkev, in državami, povezanimi s Katoliško cerkvijo. Vrhunec nacionalne revolucije v demokratskih revolucijah 18. in 19. stoletja je vzrok za nastanek trenj med državami in Cerkvijo, načeloma v dveh možnostih: v družbi s prevladujočo nacionalno (reformirano, protestantsko) Cerkvijo, kjer je nosilec sekularizacije protestantska večina, medtem ko opozicijo zastopa katoliška manjšina. V večinski katoliški družbi je demokratska revolucija vzrok sekularizacije države in trenj s Katoliško cerkvijo. Začetek industrijske revolucije privede do dihotomije agrarnih in urbanih industrijskih interesov, ki se v različnih variacijah povezujejo s protestantskim in katoliškim polom.

Pretvorba razcepov v strankarske sisteme je odvisna od niza institucionalnih, kulturnih in političnih dejstev. Lipset in Rokkan (1967, 26–33) govorita o štirih pragih, ki jih morajo doseči interesi, formirani okoli strukturnih razcepov, da bi se udejanjili kot stranke (Kasapović in drugi 1998, 17):

- *legitimacijski prag* determinira možnost svobodnega izražanja interesa (avtokratski režimi imajo visok, liberalni pa nizek legitimacijski prag);

- *inkorporacijski prag* je odvisen od omejitev pravice glasovanja (nizek inkorporacijski prag se doseže šele s splošno, enako in trajno volilno pravico);
- *reprezentativni prag* določa število strank znotraj strankarskega sestava, odvisen pa je od tipa volilnega sistema (večinski ali proporcionalni), od teritorialne distribucije volilnega telesa ter od odprtosti strank za nove vrste interesa;
- *večinski prag* določa možnosti posameznega organiziranega strankarskega interesa, da prevzame oblast. Višina praga je odvisna od volilnega sistema, vzpostavljenega strankarskega sistema ter od tipa institucionalnih odnosov med izvršilno in zakonodajno oblastjo (predsedniški ali parlamentarni sistem).

Ne nazadnje skušata Lipset in Rokkan pojasniti relativno stabilnost strankarskih skupin v Zahodni Evropi. Z nekaj izjemami, kajti glavne strankarske konstelacije so se izoblikovale na začetku 20. stoletja (torej po vstopu delavskih strank v politično arena in po uvedbi splošne pravice glasovanja) in se od takrat niso značajsko veliko spremenile (Kasapović in drugi 1998). Avtorja domnevata, da se ta relativna stabilnost strankarskih skupin kot tudi skupin volivcev, vezanih na določene stranke, lahko pojasni prav z dolgoročnim delovanjem strukturnih cepitev, ki se, ko so enkrat vzpostavljene, ne morejo več menjati. S tem se proizvede svojevrstna zamrznitev (freezing) strankarskih skupin (Kasapović in drugi 1998, 19). Z drugimi besedami tisto, kar oblikuje odnos med volivci in strankami, Rokkan poimenuje razcep (cleavage), ki povezuje volivce s strankami. Rezultat, ki se kaže v stabilnem vzorcu razcepa, pa je poimenoval oz. enačil z razporeditvijo – zvezo (alignment) (Lane in Ersson 1999). Tukaj sta vpleteni dve ideji: Razcepi predstavljajo lepilo med volivci in strankami (1), naj bi bili dolgotrajni in naj bi trajali več generacij (2). Če obe ideji držita, potem izhajata iz hipoteze zamrznjenega (frozen) strankarskega sistema (Lane in Ersson 1999). Če pa pride do opustitve ene od obeh idej, pride do hlapljivosti (opuščanja zamrzovanja strankarskih skupin). Takrat, ko pride do velike hlapljivosti, je samo še vprašanje časa, kdaj bo prišlo do opustitve zamrzovanja strankarskih skupin (Lane in Ersson 1999).

6 PREDSTAVITEV BOSNE IN HERCEGOVINE

Slika 6.1: Zemljevid Bosne in Hercegovine

Vir: Infoplease (2009).

6.1 Zgodovinski pregled

Bosna in Hercegovina ima zelo dolgo zgodovinsko identiteto kot država, katere geopolitična celovitost izhaja že iz srednjega veka. V obdobju med letoma 1180 in 1463 je bila neodvisna kraljevina, med 1580 in 1878 je bila »vilajet-beglerbegluk« (največja teritorialna enota v Otomanskem cesarstvu) ter med 1878 in 1918 kronska zemlja v sklopu Jugoslavije. Tako lahko rečemo, da je Bosna in Hercegovina v zadnjih 800 letih kot država obstajala približno 650 let (Malcolm 1994).

Prve zanesljive novice o Bosni in Hercegovini se nanašajo na leto 958. V spisu *De administrando Imperio* (o upravljanju carstva) je bizantinski car Konstantin VII. Porfirogenit omenjal Bosno (Horion Bosona) ter v njej mesti Katera in Desnek (Dizdarević in drugi 2006). Sledil je čas bana Kulina, ki je trajal od 1180 do 1204 in je predstavljal za Bosno popolno afirmacijo razvojnega izraza srednjeveške Bosne kot politične celote na zgodovinskem prizorišču. V tem času je bila Bosna neodvisna in mednarodno priznana država, prevladovala pa sta varnost in blagostanje (Leksikon CZ 1994, 118). Po tem obdobju se je leta 1353 pa vse do 1391 začel čas teritorialnega širjenja in krepitve političnega izraza Bosne v drugem delu vladavine Tvrdka I. Kotromanića. Globalna fevdalna hierarhija jugovzhoda Evrope je dobila še enega seniorja. Bosna je leta 1377 postala kraljevina (Dizdarević in drugi 2006). V obdobju srednjega veka so bile v Bosni prisotne tri veroizpovedi: katoliška, pravoslavna in bogomilska. Bogomilska vera je bila dualistična verska sekta, ki je nastala v prvi polovici 10. stoletja v Bolgariji in se je razširila v Bosno, kjer je postala vodilna cerkev, njen večji del je pod Turki prešel v islam (Leksikon CZ 1992, 110). Skozi zgodovino so današnjo BiH zaznamovale številne tuje nadvlade, izmed katerih so največji pečat pustile naslednje tri: rimska, otomanska in avstro-ogrska. Po koncu prve svetovne vojne in razpadu Avstro-Ogrske se je BiH priključila vladavini SHS (Srbov, Hrvatov in Slovencev). Leta 1943 so bile v Jajcu določene sodobne meje BiH, ki so mednarodno priznane še danes. 25. novembra istega leta je bila formirana ZAVNOBIH, ki je predstavljala najvišji organ narodne oblasti v Bosni in Hercegovini. V glavnem dokumentu za ZAVNOBIH je bilo posebej poudarjeno, da narodi Bosne in Hercegovine predstavljajo skupaj z ostalimi novo demokratično federativno državo Jugoslavijo – državo svobodnih narodov. To je pomenilo, da želijo narodi Bosne in Hercegovine s svojim edinim političnim predstavništvom ZAVNOBIH doseči, da je njihova zemlja, ki ni ne srbska, ne hrvaška, ne muslimanska, ampak srbska, hrvaška in muslimanska, pobratena, svobodna in enotna Bosna in Hercegovina, kjer bo omogočena popolna pravnost in enakost vseh Srbov, Hrvatov in Muslimanov (Dizdarević in drugi 2006).

Po končani drugi svetovni vojni je Bosna in Hercegovina postala ena izmed šestih republik Federativne narodne republike Jugoslavije (od 1963 Socialistične federativne republike Jugoslavije) (Dizdarević in drugi 2006). Leta 1990, 18. novembra, so bile izvedene večstrankarske parlamentarne volitve, prvič po drugi

svetovni vojni, s katerimi je BiH postala neodvisna država. V letu 1991 je vlada BiH sprejela Odlok o priznavanju državnosti oziroma neodvisnost države. Skupščina Bosne in Hercegovine pa je sprejela Odlok o razpisu referendumu za utrditev statusa Bosne in Hercegovine kot suverene in neodvisne države enakopravnih državljanov in narodov BiH – Muslimanov, Srbov, Hrvatov in drugih narodov, ki v njej živijo (Dizdarević in drugi 2006). Aprila 1992 pa je BiH postala tudi članica OZN in WHO. Proces tranzicije iz socialističnega sistema v tržni sistem je prekinila vojna, ki je trajala od leta 1992 do 1995 in se je končala s podpisom Daytonskega mirovnega sporazuma. S posredovanjem Evropske unije je bil 1995. leta sklenjen Splošni okvirni sporazum za mir v BiH, dosežen na pogajanjih novembra, pod predsedovanjem ZDA v Daytonu, mestu v državi Ohio. Pogajanja so bila uspešno končana 21. novembra med predstavniki strani, ki so bile prisotne v vojni v BiH od leta 1992 do leta 1995, vključno s sosednjo državo Hrvaško in Republiko Jugoslavijo, z namenom, da bi bil sporazum podpisan 14. decembra v Parizu. Z mirovnim sporazumom je bila BiH vzpostavljena kot država, ki sestoji iz dveh entitet: Republike srbske in Federacije BiH z visoko stopnjo avtonomije. Sporazum je zajemal državno Ustavo in druge odredbe, katerih cilj je bil izgradnja mirne, stabilne države. S tem mirovnim sporazumom je bil vzpostavljen še Urad visokega predstavnika (OHR), kot vodilna organizacija za civilni aspekt implementacije miru v BiH. Visoki predstavnik se je proglasil za dokončno avtoriteto v državi za tolmačenje sporazuma o implementaciji civilnega dela mirovnega sporazuma. Skupščina za implementacijo miru, sestavljena iz 55 držav in mednarodnih organizacij, ki sponzorirajo in vodijo proces implementacije miru, je kasneje še nadalje obdelala njegov mandat. Visoki predstavnik je imel nalogo usklajevati dejavnosti mednarodnih civilnih organizacij in agencij v BiH. Ni pa imel oblasti nad vojaškimi stabilizacijskimi silami, ki so bile pod vodstvom NATA. Vojaške enote NATA so se v misiji IFOR (Implementation Forces) 12. decembra razporedile po ozemlju BiH. Visokega predstavnika je predlagal Upravni odbor Skupščine za implementacijo miru, njeno imenovanje pa je morala potrditi Varnostna skupščina Združenih narodov, ki je odobrila tudi Daytonski mirovni sporazum in razporejanje mednarodnih vojaških sil v BiH (Dizdarević in drugi 2006).

Konferenca Skupščine za implementacijo miru, ki je potekala 9. in 10. decembra 1997 v Bonnu, je prinesla nove zadržitve Visokega predstavnika. Visokemu predstavniku je bilo odobreno, da odstrani vse javne uslužbence v Bosni, ki vršijo

obstrukcijo Daytonskega mirovnega sporazuma in razglasitev zakonov, ki jih zakonodajno telo Bosne in Hercegovine ni zmožno sprejeti (Dizdarević in drugi 2006).

6.2 Politični sistem BiH

Ustava Bosne in Hercegovine je zapisana v Aneksu 4 Občega okvirnega sporazuma za mir v Bosni in Hercegovini (Daytonski mirovni sporazum). Ustava je rezultat prizadevanj mednarodnih sil za vzpostavitev miru v BiH in za začetek demokratizacije države. Po splošnih določbah ustave je zapisano, da je BiH demokratična država z vladavino prava in temelji na svobodnih in demokratičnih volitvah.

Po ustavi (Aneks 4) je Bosna razdeljena na dve entiteti: Federacijo Bosno in Hercegovino, ki tvori 51 odstotkov ozemlja, in Republiko srbsko, ki zavzema 49 odstotkov ozemlja. Med obema entitetama je zagotovljen prost pretok ljudi, blaga, storitev in kapitala.

V BiH so poleg daytonske v veljavi še tri druge ustave (Žajdela 2006, 19):

- Ustava Republike BiH, sprejeta 24. februarja 1993, ki ima še danes pravno vrednost;
- Ustava Republike srbske, sprejeta 28. februarja 1992, ki ureja organizacijo oblasti na ravni Republike srbske;
- Ustava Federacije BiH, sprejeta 30. marca 1994 in ureja organizacijo oblasti na ravni Federacije.

Glavno mesto Bosne in Hercegovine je Sarajevo. Vsaka entiteta ima svojo politično strukturo in upravo ter skupne osrednje organe oblasti. Osrednji, državni organi oblasti so sestavljeni iz parlamentarne skupščine, ki se deli na predstavniški dom in dom narodov, rotirajočega tričlanskega predsedstva (vsak član pripada enemu izmed treh konstitutivnih narodov: Bošnjakom, Hrvatom in Srbom) ter sveta ministrov z devetimi ministri. Prebivalci BiH imajo dvojno državljanstvo; državljanstvo Bosne in Hercegovine in državljanstvo entitete, ki ji pripadajo (Fink - Hafner in drugi 2005, 57).

Politična struktura Federacije BiH je razdeljena na tri ravni (Fink - Hafner in Pejanović, 2006):

- raven entitet z dvodomnim parlamentom (predstavniški dom in dom narodov), predsednikom, dvema podpredsednikoma in vlado pod vodstvom premiera;
- raven kantonov, kjer ima vsak izmed desetih kantonov svojo skupščino z oblastjo, da sprejema kantonalne zakone in tudi kantonalno vlado;
- občinska raven (78 občin in 2 mesta), kjer ima vsaka občina lastno občinsko skupščino in upravno strukturo.

Politična struktura Republike srbske nima kantonov, temveč je razdeljena na dve ravni (Dizdarević in drugi 2006):

- raven entitet z narodno skupščino, svetom narodov, predsednikom, dvema podpredsednikoma in vlado pod vodstvom predsednika vlade;
- občinsko raven, kjer imajo vse občine svoje lastne skupščine občin in upravne strukture.

Lahko bi rekli, da ima Bosna in Hercegovina zelo zapleteno politično strukturo, saj se odločitve sprejemajo na treh ravneh: na državni, na ravni entitet in na ravni kantonov. Hkrati pa imajo močan vpliv na oblikovanje in sprejemanje odločitev mednarodne institucije OHR, OVSE in EU, ki so konstantno prisotne v BiH.

V BiH velja načelo delitve oblasti na tri veje: sodno, izvršno in zakonodajno. Izvršno oblast predstavljata predsedstvo BiH in svet ministrov. Sodna veja oblasti je dodeljena vrhovnemu sodišču in ustavnemu sodišču, ki ju nadzoruje pravosodno ministrstvo. Zakonodajno vejo oblasti pa ima parlamentarna skupščina.

Ustavna sodišča so tri, eden na državni ravni ter dva na ravni entitet. Treba je omeniti distrikt Brčko, čigar status ni bil rešen z Daytonskim mirovnim sporazumom, temveč je bil predmet mednarodne arbitraže (Dizdarević in drugi 2006). Končna odločitev o statusu Brčkega je bila izrečena leta 1999, ko je bil vzpostavljen distrikt pod izključno suverenostjo države Bosne in Hercegovine z edinstvenimi polietničnimi, demokratičnimi organi oblasti. Brčko je pod nadzorom mednarodnega nadzornika, ki ga imenuje Visoki predstavnik (OHR) (Dizdarević in drugi 2006). To pomeni, da tukaj entiteti (Federacija BiH in Republika srbska) nimata pristojnosti.

7 STRUKTURNI RAZCEPI IN STRANKARSKI SISTEM V BOSNI IN HERCEGOVINI

Na podlagi teorije razcepov Lipseta in Rokkana sledi analiza razcepov v Bosni in Hercegovini glede na njihovo zgodovinsko pojavljanje in pomembnost. Izpostavljena sta dva najpomembnejša razcepa, to sta verski in etnični. Najprej je skozi zgodovino Bosne in Hercegovine prikazano pojavljanje teh dveh razcepov, nato pa v zaključku poglavja podan sklep o njunem vplivu na današnje stanje v državi.

7.1 Verski razcepi

V dvajsetem stoletju je v državah Zahodne Evrope v družbi potekal proces sekularizacije, kar pomeni, da je vpliv Cerkve na družbo močno upadel. Kljub temu vera ni izgubila pomembnosti pri razcepih v družbi, strankarskem sistemu in vladi (Lane in Ersson 1987). Verski razcep, ki je nastal med reformacijo in francosko revolucijo, vztraja v današnji družbi kljub modernizaciji in sekularizaciji, ki sta povzročili, da je ta razcep manj očiten. Religija zato še zmeraj igra pomembno vlogo v veliko državah (Lane in Ersson 1987). Poleg vpliva, ki ga ima religija na strankarski sistem in državo nasploh, ima tudi pomembno vlogo pri razvoju družbe.

Evropske nacionalne države, ki so ohranile svojo etnično kulturno identiteto kot krščanske skupine, obstajajo kot teritorialne države utemeljene na sekularnem načelu. Države, nastale na podlagi krščanskih spopadov in vojn, so v sekularizaciji našle točko vseobsegajoče nacionalne politične sinteze. Pri tem jim je uspelo ohraniti svojo zasebno kulturno in versko identiteto. Glede na to se predpostavlja, da tudi proces izgradnje nacionalne države Bosne in Hercegovine temelji na njeni sekularni konstituciji.

BiH ne pozna vodilne religije, ne počiva na sistemu državnih in državno priznanih religij s hkratnim ohranjanjem civilne družbe s svojimi religioznimi identitetami. Proces izgradnje identifikacije državljanov z bosensko-hercegovsko (državno) nacijo prav tako predpostavlja sekularno konstituiranje države, skupaj z ohranjanjem in afirmacijo etnično-kulturnih in verskih identitet ter vrednosti v družbi (Ibrahimagić 2000).

Zgodovina BiH je zgodovina borbe »Bošnjakov« in »Bošnjakov« (Bosancev) na svojem prostoru in za svoj obstanek. Obstajajo pomembni datumi, ki so imeli velik vpliv na BiH in »Bošnjane« (Bosance). To je bilo najprej leto 395, ko se je zgodil razcep na Vzhodno in Zahodno rimsko cesarstvo. Potem leto 1054, ko se je krščanstvo razcepilo na Cerkev s središčem v Rimu in na Cerkev s centrom v Carigradu. Sledila je priključitev Bosne leta 1463 Otomanskemu cesarstvu in ukoreninjenje islama na njenih tleh. Naslednja dva pomembna mejnika zgodovine sta bila avstro-ogrsko osvojitve Bosne in Hercegovine 1878. leta in njen vstop 1918. leta v Kraljevino SHS. Zelo pomembni so bili še obnova bosanske državnosti 1943. leta, mednarodno pravno priznanje Bosne in Hercegovine 1992. leta ter reinkarniranje »bošnjaštva« kot etnije (nacije) 1993. leta (Ibrahimagić 2000).

Zgodnejša meja razcepa Rimskega cesarstva na Vzhodno in Zahodno rimsko cesarstvo (vzhodno od reke Drine) je približno meja (1054) med Grško pravoslavno in Rimskokatoliško cerkvijo (Ibrahimagić 2000, 120). BiH se je tako ozemeljsko znašla na geopolitičnem prostoru, ki deli mejni prostor na dva dominantna kulturno-civilizacijska vpliva z vzhoda in zahoda. S prevzemanjem judovske krščanske, grško-rimske in islamske kulture ter civilizacije je nastala lastna bosanska kulturno-civilizacijska duhovnost in bosanska državna politična identiteta (Ibrahimagić 2000, 120).

Skoraj istočasno kot krščanstvo je v bosanski prostor vstopilo dualistično manihejsko učenje z običaji, simboli, obredi, ki je svojo bit našlo v izvornem Kristusovem učenju, zoperstavljeno instituciji Cerkev v krščanstvu, ustanovljeno na prvem koncilu v Nikeji 325. leta. Evropski manihejski center traja 500 let od takrat, ko se je njegovo ime prvič v zgodovini izgovorilo, to je od sredine 10. stoletja do sredine 15. stoletja (Ibrahimagić 2000, 120). To učenje je v BiH znano pod imenom Bosanska cerkev (Crkva bosanska) ali bosanska vera. Učenjaki te vere so se imenovali »bogumili«, »babuni«, »patareni«, »katari«, odvisno od avtorja in jezika, čeprav v materialnih zgodovinskih izvorih o tem ni sledi (Ibrahimagić 2000). Točno ta čas je perioda državnoopravne organizacije BiH in vzpostavljanja ter funkcioniranja srednjeveške bosanske države, katere stanovalci so se imenovali »Bošnjani«, neodvisno od njihove konfesionalne pripadnosti. Ta bosanska srednjeveška država je temelj moderne bosanske državnosti in pravic njenih prebivalcev »Bošnjakov«, da imajo

sebe za politični narod Bosne (Ibrahimagić 2005). Ogromna večina »Bošnjakov« so bili nasledniki učenja Bosanske cerkve, ki so sebe imenovali za kristjane, nasproti tistim, ki so imeli sebe za pravoslavce in katoličane. Uradna Katoliška in Pravoslavna cerkev je imela pripadnike bosanske vere za heretike in proti njim so organizirali krščanske vojne ter jih grozno mučili (križarske vojne) (Ibrahimagić 2005). Pregon pripadnikov bosanske vere v BiH, tj. »Bošnjakov«, je hkrati pomenil tudi napad na bosansko državo. S tem niso povzročili le spreobrnjenja kristjanov v katolicizem, temveč so s svojimi dejavnostmi postavljali pod vprašaj celo obstoj bosanske države in njenega naroda. Nič kaj drugačnih načrtov glede Bosne niso imeli tudi s strani Bizanca, kasneje pa še s strani vzhodnih bosanskih sosed Srbije in Črne gore ter s strani Grške pravoslavne cerkve, od 19. stoletja tudi Srbske pravoslavne cerkve (Ibrahimagić 2000).

Če bi se ta proces osvajanja nadaljeval in ne bi prišlo do priključitve BiH močnemu Otomanskemu cesarstvu, bi že v srednjem veku najverjetneje izginila bosanska država in njen narod »Bošnjani«. Bosanska cerkev ne bi mogla več dolgo ohranjati svoje samostojnosti in neodvisnosti v krempljih agresivnega načrta Rimskokatoliške in Grške pravoslavne cerkve z namenom, da pripadnike Bosanske cerkve spreobrnejo v svojo vero ali jih v nasprotnem primeru fizično uničijo in tako državno suverenost katoliških in grških pravoslavni držav razširijo tudi v Bosno. Prihod Otomanov v Bosno leta 1463, ko je bil na vrhuncu obračun Katoliške cerkve s pripadniki bosanske vere, je pomenil resnično rešitev za biološki obstoj »Bošnjakov« (Ibrahimagić 2000, 121). Dolgoročno gledano sta bili z vstopom Otomanov v Bosno zamrznjeni bosanska državnost in nacionalnost. Zgodovinsko bi to lahko označili kot možnost Bosni in »Bošnjanom«, da fizično in biološko obstajajo in da ohranijo svojo državno oziroma etnično identiteto (Ibrahimagić 2000, 122).

Obstajali so »Bošnjani« vseh treh veroizpovedi. Njihovo nacionalno obstojnost dokazujeta pohod za avtonomijo Bosne, ki jo je vodil Husein Kapetan Gradašević (1831/32), in dejstvo, da se »Bošnjani« niti v 400-letni turški vladavini v Bosni niso asimilirali v Turke (Ibrahimagić 2005). Zato je teh 415 let otomanske vladavine v Bosni pomemben prispevek k ohranitvi bosanskega političnega prostora in ohranitvi bosanskega naroda ter hkrati najvažnejša zgodovinska prelomnica, ki je omogočila kasnejšo obnovo državnosti Bosne in današnjo reinkarnacijo »Bošnjakov« oziroma

Bosancev kot politične nacije vseh treh kulturnih etnij: Bošnjakov, bosanskih Srbov in bosanskih Hrvatov, nastalih na podlagi treh ver – muslimanske, katoliške in pravoslavne (Ibrahimagić 2000, 122). Za Bosno je pomembno, da ohranja tisočletno kulturo. To še posebno velja za »Bošnjane« (muslimane), ki bi naredili zgodovinsko napako, če bi ohranjali samo islamsko zgodovino Bosne (zadnjih 500 let) in ne tudi predislamskega obdobja, ker so tudi neposredni potomci pripadnikov bosanske vere, bosanskih kristjanov – »dobrih Bošnjakov«.

Naslednji poskus prisvajanja Bosne in rušenja njene suverenosti so bili veliki nacionalistični srbsko-črnogorski in hrvaški načrti zadnjih 100–200 let, s katerimi so si prisvajali Bosno ali jo imenovali za srbsko ali hrvaško zemljo. Ti načrti so bili v vojni med leti 1991–1995 zagotovo zgodovinsko zatrti in poraženi (Ibrahimagić 2005). Srbija, Črna gora in Hrvaška so končno izgubile Bosno in Hercegovino kot državnoopraven in politično nedefiniran geografski prostor, saj je Bosna leta 1992 po 529 letih postala neodvisna in suverena država pod okriljem Evropske unije in mednarodnega prava. Bosno so ponovno dobili »njeni Bošnjani«, vse tri etnije in veroizpovedi (Ibrahimagić 2005). Ta bosensko-hercegovska politično-nacionalna reinkarnacija je za bosanske muslimane danes popolnoma sprejemljiva, za bosanske katoličane in pravoslavce pa bo potrebno določeno časovno obdobje, da postane sprejemljiva; to je dokler ne zbledijo posledice njihove večletne »srbizacije« in »hrvatizacije« (Ibrahimagić 2005). Najvažnejša garancija za takšen potek je vračanje k politični tradiciji in ohranjanje Bosne in Hercegovine znotraj njenih zgodovinskih meja kot neodvisne in suverene države, kot tudi ohranjanje biološke vrednosti pripadnikov vseh treh etnij in veroizpovedi, ki opredeljujejo Bosno in Hercegovino za svojo domovino (Ibrahimagić 2005).

Vzpostavljanje suverenosti države na njenem celotnem prostoru bo trajalo postopoma, do njene končne reintegracije. Ta pa je pogojena z vračanjem razseljenih ljudi med vojno 1991–1995. Na celotnem ozemlju Bosne in Hercegovine bo s tem prišlo do vzpostavitve vseh elementov moderne države: integritete državnega teritorija, ponovnega celostnega naroda, ki je bil razseljen v več kot osemdeset držav sveta, ter do efektivnega izvrševanja suverene oblasti v rokah legitimnih predstavnikov vseh treh etničnih skupin, ki jih ustvarjajo Bosanci kot

politični narod v svoji edini in edinstveni domovini Bosni in Hercegovini (Ibrahimagić 2000).

7.1.1 Verska struktura v BiH

Verska struktura sestoji iz skupin, katerih velikost je merjena na podlagi števila njenih članov. Obstaja veliko verskih skupin različnih velikosti in uradnega statusa. V Bosni je ta struktura sestavljena iz pretežno treh skupin: katoličanov (15 odstotkov), pravoslavcev (31 odstotkov) in muslimanov (40 odstotkov). Med ostale vere se uvršča 14 odstotkov vsega prebivalstva (Predstavitev države 2010).

7.2 Etnični razcepi

Etnični razcepi igrajo zelo pomembno vlogo pri spreminjanju družbe. Teorije modernizacije, ki so bile popularne leta 1960, pravijo, da bodo etnični razcepi in etnična mobilizacija prej upadli, kot se bo povečala njihova pomembnost. Lipset in Rokkan zagovarjata tezo, da bodo etnični razcepi izgubili moč v družbah takrat, ko bodo te postale popolnoma razvite. Te teorije so bile mnogokrat v nasprotju z realnostjo. Realna slika stanja je, da so etnični razcepi dokazali svojo premoč v politiki, zanimanje za etnično pripadnost je raslo, teoretiki so govorili o »etnonacionalizmu« in o »nacionalnih gibanjih manjšin«. Nekateri so govorili o »etnični politični mobilizaciji«, o »perifernem nacionalizmu« in »teritorialnih identitetah«. Osnovni problem, ki se tukaj pojavlja je, kako razumeti in obrazložiti »vstajenje« etničnosti. Ena razlaga je modernizacija: Če modernizacija ni uspešna, pride do ponovnega nastanka oz. oživljanja etničnih razcepov in etničnih konfliktov. Bolj kompleksne verzije pojasnjevanja etničnosti izpostavljajo, da je oživljanje etnične zvestobe odvisno od ekonomske neenakosti, regionalne diferenciacije in od ravnotežja med centrom in periferijo. Te verzije pojasnjevanja etničnosti vsebujejo neke vrste teorijo relativne deprivacije (Lane in Ersson 1999).

7.2.1 Etnična struktura

Kot sem že omenila, je etnična skupina ali etnično-lingvistična skupina skupek ljudi, ki si delijo jezik ali imajo skupno kulturo, ta pa temelji na skupnem jeziku. Analiza temelji na pojavljanju etničnih razcepov v družbeni strukturi z razlikovanjem med etnično strukturo in etnično zavestjo.

Družba je etnično homogena oz. heterogena, če njeni državljani pripadajo eni in isti kulturni tradiciji jezika ali če obstaja delitev populacije na dve ali več različnih kulturnih skupin glede na jezik, ki ga uporabljajo. Družbe so lahko razvrščene na podlagi stopnje njihove etnične heterogenosti s pomočjo kazal, ki merijo razširjenost populacije na podlagi etnično-lingvistične razpršenosti. Ta je merjena s pomočjo ocene verjetnosti, da dva naključna človeka v družbi pripadata različnima etnično-lingvističnima skupinama. Drugi način predstavitve podatkov je, da pogledamo odstotek populacije, ki uporablja dominanten jezik ali pripada dominantni etnično-lingvistični skupini (Lane in Ersson 1999). Po drugem načinu merjenja je leta 1991 v BiH živel 4,377.033 prebivalcev. Glede na etnično strukturo je bilo 43,71 % ali 1,902.956 Bošnjakov, 31,3 % ali 1,366.104 Srbov in 17,3 % ali 760.859 Hrvatov. Skupino ostalih pa tvori 7,7 % oziroma 343.111 prebivalcev (Pejanović v Lutovac 2006, 238). Demografi, zgodovinarji, sociologi in politologi različno razumejo možno etnično osnovo ostalih prebivalcev, ki so se opredelili kot ostali. Po interpretaciji Muhameda Filipovića jih je v kategoriji ostali od 343.111 prebivalcev 255.078 muslimanske vere, kar pomeni, da so ti bošnjaške zgodovinske in etnične kulturno-zgodovinske identitete (Fink - Hafner in Pejanović 2006, 46). Po tej oceni so Bošnjaki predstavljali 50 odstotkov vsega prebivalstva Bosne in Hercegovine. Med leti 1991 in 1995, ko je bil podpisan Daytonski mirovni sporazum, se je zaradi etničnega čiščenja in genocida zgodila pomembna sprememba v skupni strukturi prebivalstva Bosne in Hercegovine, tako v strukturi števila prebivalcev kot v etnični strukturi prebivalstva (Fink - Hafner in Pejanović 2006, 46). Mednarodne organizacije in bosensko-hercegovski institucije ocenjujejo, da se je preko 700.000 prebivalcev BiH, ki so se znašli v izgnanstvu, odločilo živeti v drugih državah in to največ v Srbiji in na Hrvaškem, v drugih evropskih državah ter v Kanadi, ZDA in Avstraliji (Pejanović v Lutovac 2006, 238). Veljavnost teh ocen bo mogoče potrditi ali zavreči šele po novem popisu prebivalcev. Čeprav je od leta 1995, ko je bil podpisan Daytonski mirovni sporazum, preteklo že 15 let, popis prebivalcev še vedno ni bil organiziran (Pejanović v Lutovac 2006, 238). Na drugačno strukturo prebivalstva je veliko vplivala tudi vojna v BiH (1992–1995), v kateri je nastradalo okoli 200.000 prebivalcev kot civilnih žrtev vojne. Razen teh dveh determinant, da je bosensko-hercegovski družba nerazvita in multietnična, sta obstajali še dve determinanti. BiH je imela specifičen enopartijski sistem vladavine do leta 1990, mogoče najbolj zaradi

ohranitve ravnotežja v medetničnih odnosih. Ta specifičnost je bila ustanovljena s popolno centralizacijo upravljalnih funkcij in z enopartijskim monopolom v kadrovske politiki (Pejanović 1995, 110). Ne nazadnje bosanske državnosti in nacionalne identitete Bošnjakov zaradi velikonacionalnih aspiracij niso priznavale nacionalistične stranke v Srbiji in na Hrvaškem. Zaradi vseh teh značilnosti BiH je proces pluralizacije bosensko-hercegovske družbe 1990. leta potekal v zaskrbljujočem oziroma obupnem družbeno-zgodovinskem kontekstu (v razmerah, ki niso zavidanja vredne) in z zakasnitvijo glede na Slovenijo in Hrvaško (Pejanović 1995, 111).

Med tem časom pa je Srbija skupaj s Črno goro oblikovala idejo etničnega zaokroževanja ozemlja, na katerem živi srbski narod, kar vključuje tudi prostor Hrvaške in BiH. Na sredi nasprotovanja teh dveh političnih opcij je prišlo do vojnega soočenja najprej na ozemlju Hrvaške 1990. leta. Vojna dejstva na ozemlju Hrvaške so vplivala na nastajanje strahu prebivalcev v Bosni in Hercegovini. Mir in stabilen razvoj BiH sta bila v veliki nevarnosti v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja. Občutek strahu za prihodnost prebivalstva BiH je privedel do enega novega fenomena – etnične homogenosti bosensko-hercegovskega prebivalstva (Pejanović v Lutovac 2006, 239).

Etnični razcepi so razdeljeni na tri dimenzije: etnično strukturo, etnično zavest in migracije. Tam, kjer lahko etnično strukturo ustrezno opišemo s pomočjo indeksa razpršenosti ali z merjenjem odstotka populacije, ki govorijo dominanten jezik, je veliko težje priti do obsega etnične zavesti, tipične za narod. Etnične identitete pripadajo etničnim skupinam in ne narodom (Lane in Ersson 1987). Ta razmejitev je vprašljiva, sploh v BiH, kjer je govor o treh narodih ali treh entitetah – Bosancih, Srbih in Hrvatih. Na splošno je v BiH zelo kompleksna situacija, kar se tiče poimenovanja etničnih skupin.

Kot sem že v uvodu omenila, poznamo tri tipe etničnih skupin (Tadić 1999); tiste, ki so se formirale z naseljevanjem, tiste, ki so se avtohtono oblikovale, običajno kot ostanki nekega staroselskega naroda, ter tiste, ki so ob nastajanju modernih držav in označevanju mej zaradi nezmožnosti potegniti etnične meje ostale izven matične države. V BiH ne gre za nobeno od teh oblik oz. za vse tri, zato je toliko težje potegniti ločnico, ali gre za etnične skupine ali narod. Da ne gre za nobeno izmed

treh komponent, je dokaz ta, da Srbi in Hrvati niso nacionalne manjšine, temveč trije narodi, ki so na ozemlju BiH že od njenega nastanka in pri tem upoštevajo in spoštujejo kulturo drug drugih. S cepitvijo na Rimskokatoliško cerkev, Grško pravoslavno cerkev ter kasneje na Cerkev s središčem v Carigradu in s tem ukoreninjenje islamske vere, se je začelo uporabljati razlikovanje treh etničnih skupin oziroma treh narodov (Ibrahimagić 2000). V osnovi pa so vsi trije narodi potomci pripadnikov bosanske vere, bosanskih kristjanov in s tem en narod. Zato ni potrebe po etničnem ločevanju le-teh. Če pa gledamo s strani nekdanje skupne države Jugoslavije in priseljevanja teh narodov med njenim obstojem, pa vsekakor lahko rečemo, da gre za nacionalne skupine, ki so se formirale z naseljevanjem (primer Srbov in Hrvatov v BiH, ki so po razpadu Jugoslavije ostali v BiH). Po končani vojni 1995. leta bi se lahko reklo, da se pojavi še tretja komponenta etičnosti. Zaradi novo začrtanih mej in delitve BiH na dva dela (Federacija in Republika srbska) je namreč veliko Srbov ostalo znotraj federacije in nekaj Bošnjakov in Hrvatov znotraj Republike srbske. Po tem konceptu so ti šteti kot manjšinske etnične skupine (Tadić 1999).

Po širši definiciji pojma etničnosti Glaisera in Moihnena (Tadić 1999), omenjeni v tretjem poglavju diplomskega dela, gre v BiH za primer večinskih etničnih skupin, ki jim običajno rečemo narod oziroma nacija, saj gre za etnične večine v multietnični državi. Nobena etnična skupina namreč ne presega 50 odstotkov prebivalstva v BiH, a hkrati predstavljajo velik odstotek prebivalstva (Bošnjaki 43,71 %, Srbi 31,3 % in Hrvati 17,3 %) (Pejanović v Lutovac 2006). Etnično skupino kot tako oblikuje predvsem občutek bližine njenih pripadnikov iz skupne kulture, predvsem skupnih običajev, navad, folklore in mentalitete. Poistovetenje z etnično skupino, ki ji oseba pripada, je poistovetenje v polnejšem smislu in veliko močnejše intenzivnosti, kar Harold Isaac imenuje osnovna skupna identiteta in ta je še kako prisotna v BiH (Tadić 1999). To potrjuje dejstvo, da so v BiH prisotne naslednje komponente etničnosti, natančneje kulturni dejavniki etničnosti (Tadić 1999): državnost, religija, jezik in dejavnik konstituiranja etničnih skupin glede na posebnosti zgodovinskega razvoja in posebnosti družbene delitve dela.

Na državnost je 500 let vplivala Bosanska cerkev, 400 let turška vladavina in veliki nacionalistični srbsko-črnogorski in hrvaški načrti zadnjih 100–200 let, s katerimi so si prisvajali Bosno in jo imenovali srbska ali hrvaška zemlja (Ibrahimagić 2000). Še

najbolj je vplivala Cerkev, saj je podkrepljena z dejstvom, da je dala trajne rezultate, ki se ne morejo z nobenimi integracijami tako lahko izničiti po pripadnosti vseh treh narodov eni in edini državi BiH. Otomanska vladavina je pomembno prispevala k ohranitvi bosanskega političnega prostora in ohranitvi bosanskega naroda. Veliki nacionalistični srbsko-črnogorski in hrvaški načrti pa so povzročili povezovanje prebivalstva BiH v etnične skupine na podlagi strahu in ne na podlagi skupne etnične zavesti (Pejanović v Lutovac 2006).

Konstituiranje etničnih skupin glede na posebnosti zgodovinskega razvoja in glede na posebnosti mesta v družbeni delitvi dela se kaže v kulturnih posebnostih, kot so (Tadić 1999): književnost (krščanske in islamske pravljice, miti itd.), glasba (z orientalskim prizvokom), narodne noše (srbska, hrvaška in bošnjaško-muslimanska folklor), arhitektura (krščanski in muslimanski verski objekti).

Religija je doprinesla k etnični heterogenosti oziroma delitvi na muslimane, katoličane in pravoslavce in s tem povzročila še večje razlike med tremi glavnimi etničnimi skupinami.

Pri BiH gre za proces prehajanja naroda v nacijo, kar se kaže v novejši zgodovini BiH (po letu 1990). Združitev vseh oblasti v celoto ni posledica sorodnih vezi, ampak vse večjega nesoglasja med oblastmi, saj niti enotna država ni bila v stanju, da izmed več narodov skupaj skozi asimilacijo konstituira eno nacijo, ampak je vsakemu od narodov ponudila priložnost, da preraste v posebno nacijo, po principu kolikor narodov, toliko nacij. To pomeni, da je pogoj za nacijo narod, oz. da bi nastala nacija, mora pred njo nastati narod (Tadić 1999). Tako so nastali trije narodi: Bošnjaki, bosanski Srbi in bosanski Hrvati. V preambuli Ustave BiH so normirani vsi trije narodi, zatem pa tudi pripadniki drugih narodov in državljani BiH, da bi utrdili normativno vsebino ustave. Od tod ima vse tisto, kar je poimenovano za ustavno normo, izraz suverene politične volje avtohtonih narodov, nacionalnih manjšin (ostalih) in bosensko-hercegovskih državljanov (Ibrahimagić 2000, 205). Entitete so torej kreacija Ustave BiH, zato državne organe BiH ne konstituirajo entitete, temveč njeni trije narodi. V občnih odredbah Ustave, v členu 9, v odstavku 3 piše, da nosilci dolžnosti, imenovani na položaje v institucijah BiH, predstavljajo narode BiH, kar pomeni narode in ne entitete (Ibrahimagić 2000, 206).

Pri zadnjem omenjenem dejavniku, tj. jeziku, gre v BiH za isti, en (enoten) jezik z določenimi dialektičnimi odstopanji. Da gre za pomemben dejavnik, kaže dejstvo, da z afirmacijo svojega posebnega jezika etnična skupina odločno potrjuje svojo etnično posebnost. V BiH gre ta praksa še malo dlje. Da bi se Srbi v Republiki srbski čim bolj ogradili pred Federacijo, so prepovedali uradno uporabo »ijekavice« (čeprav jo Srbi v BiH pogosto uporabljajo). Tako ima BiH tri uradne, službene jezike: bosanskega, srbskega in hrvaškega (Ibrahimagić 2005).

Na nacionalni ravni je odnos med etnično razpršenostjo (fragmentacijo) in etnično zavestjo lahko opisan na naslednji način: velika stopnja razpršenosti je vzporedna z obstojem visoko zavestnih skupin, ampak to ni zadosten pogoj. Visoka stopnja razpršenosti ne ustvari avtomatično intenzivne etnične zavesti in ne velja, da je višja, kot je razpršenost, bolj intenzivna zavest (Lane in Ersson 1987). Točno to se je pokazalo v BiH, kjer se je oblikovala nova oblika etnične homogenosti, ki ni bila zasnovana glede na razpršenost in intenzivnost zavesti, temveč je bila zasnovana na podlagi občutka strahu. Nastajanje strahu pri ljudeh je vodilo k nastanku kolektivne etnične homogenosti. V takšnih zgodovinskih okoliščinah se začnejo formirati politične stranke v BiH v prvi polovici 1990. leta. Kot prva je meseca maja 1990. leta nastala Stranka demokratske akcije (v nadaljevanju SDA). Potem je v mesecu juliju nastala Srbska demokratska stranka (v nadaljevanju SDS). Hrvaška demokratska stranka (v nadaljevanju HDZ – Hrvatska demokratska zajednica) BiH pa je nastala v avgustu leta 1990. Druge politične stranke so večinoma nastale s procesom reforme in transformacije političnih organizacij iz časov socialističnega razvoja (Pejanović v Lutovac 2006, 239).

Da gre v BiH za fenomen etničnosti, oz. da se etnični razcepi iz preteklosti nadaljujejo tudi v prihodnost, se kaže v naslednjih značilnostih te države (Sokolović 2006, 85):

1. vse večje število socialnih konfliktov se definira kot etnični konflikti;
2. možna rešitev aktualnih in tudi predpostavljenih konfliktov znotraj ene države ali med dvema državama ali več državami se kaže v obliki etnične države;
3. kot druga rešitev današnjih konfliktov in kot rešitev, ki bi pospešila in preprečila nastanek novih konfliktov, se kaže nacionalna država.

Po besedah Bogdanovićeve je zaradi etničnega ograjevanja BiH globoko razdeljena država. To privede do predpostavke, da so v istem smislu razdeljene tudi politične stranke, saj etnična ograjevanja pripeljejo do izolacije političnih strank in posledično do njihovega zapiranja v takšno ali drugačno etnijo. Zato so politične stranke praktično prisiljene, da podpirajo takšne politične programe in proizvajajo takšne politične cilje, ki se nanašajo izključno na eno etnično skupino in s tem doprinesejo h krepitvi procesa etnifikacije (Bogdanović 2007). To je hkrati dokaz, da sta politični skupnosti, kot na primer država in etnična skupina, prepleteni. Oba pojma sta sicer nastala neodvisno eden od drugega, vendar pa pogosto pod medsebojnim vplivom, zato se, čeprav sta samostojna, ne moreta razvijati eden brez drugega. Očitno je, da sta etnični razvoj človeka in razvoj njegove politične skupnosti postala medsebojno odvisna (Sokolović 2006, 100).

Verski in etnični razcepi so v BiH med seboj prepleteni oz. gre za prekrivanje razcepov, kar se kaže tudi v vladajočem aparatu države. Vladajoče etnopolitične stranke v BiH so vključevale religijska verovanja in opravljale mnoge naloge verskih institucij z ene strani, z druge strani, kadar je prišlo do rušenja oblasti, pa so postale verske institucije podaljšana roka političnih strank. S tem pa politične stranke in verske institucije izgubljajo avtonomijo delovanja (Šačić 2007, 95). Prepletenost religije in politike, odnos verskih in političnih inštitucij v BiH, njihovo medsebojno prilagajanje in usklajevanje, govorijo o pomembni vlogi religije in verskih inštitucij treh konstitutivnih narodov v etnopolitičnih konfliktih, ki delijo javnost na nacionalni in verski osnovi (Šačić 2007, 93). Skozi zgodovino se to kaže v tem, da se do druge polovice 19. stoletja imeni Srb in Hrvat nista omenjali. Do takrat so, v času Otomanskega cesarstva, v BiH živeli muslimani, katoličani in pravoslavci, skupaj z Judi in mnogimi drugimi. Pred prihodom Turkov so v BiH živeli Bošnjaki. Nacionalna gibanja v sosedni Hrvaški in Srbiji pa so imeli vpliv v BiH. Pravoslavni duhovniki in učitelji, ki so prihajali iz Srbije, so odkrivali pravoslavcem, da oni niso samo pravoslavci, temveč tudi Srbi. Isto so tolmačili tudi katoliški duhovniki in intelektualci iz Hrvaške bosanskim katoličanom (Sokolović 2006, 125). Lahko zaključimo, da to spreminjanje identitete služi le kot izgovor za storjene zločine ali kot površna razlaga konfliktov (Sokolović 2006, 125).

Glede na zgoraj povedano vidimo, kako pomembno vlogo igrata dejavnika vernosti in etničnosti pri procesu nacionalne izgradnje BiH. Vidimo, kako sta s cepitvami vplivala na razdor med ljudmi. Te cepitve pa so se skozi zgodovino še dodatno poglobile, odgovornost za to nosijo posamezniki oz. elite, ki so v svojo korist izkoriščali pojem etničnosti in vere in na podlagi tega postavile politični ustroj države. Masa oz. državljani so bili podvrženi, da delujejo v okviru vladajoče elite in so bili primorani svoje cilje prilagoditi njej. To se najbolje vidi pri oblikovanju političnih strank 1990. leta v BiH, saj so politične stranke nastale na podlagi občutka strahu in ne na podlagi lastnih preferenc. Z drugimi besedami povedano so se stranke oblikovale na podlagi etnične identitete državljanov in to še dan danes izkoriščajo sebi v prid. Politična propaganda političnih strank v BiH še vedno temelji na promociji etničnosti (HDZ podpirajo Hrvati, SDS podpirajo Srbi in SDA podpirajo Bošnjaki). BiH je tako nacionalna država, oblikovana na verski in etnični pripadnosti treh narodov: Srbov, Hrvatov in Bošnjakov, etnična pa prav tako na podlagi istih treh etnij. To je tudi pglavitni vzrok vseh kriz oz. konfliktov, ki so se zgodili do sedaj v tej državi.

Po besedah Mitje Žagarja (Žagar v Tatalović 2007, 33) je pri konceptu nacionalne države in funkcioniranju konkretnih nacionalnih držav, zasnovanih na mitu etnične (kot tudi družbene) homogenosti, še posebno treba naglasiti, da so v etničnih pluralnih družbah lahko ti eden izmed vzrokov in storilcev zaostrovanja etničnih odnosov in konfliktov. To lahko pričakujemo predvsem v skupnostih, kjer so posamezne etnične skupine v nedominantnem (včasih pa tudi v dominantnem) položaju in imajo občutek, da sedanji sistem znatno omejuje njihov položaj ter onemogoča uresničitev njihovih interesov, ki jih imajo za pomembne. Kot posledica teh občutkov in različnih percepcij v takih situacijah prihaja do frustracij in povečanja nezadovoljstva s sedanjo situacijo, celotnim sistemom in njegovim funkcioniranjem; če sistem ne uspe učinkovito reagirati na frustracije in povečanje nezadovoljstva pri teh etničnih skupinah, lahko pričakujemo zaostritev krize in eskalacijo konflikta, ki se zaradi formiranja na etničnih mejah in po etničnih interesih skupine smatrajo za etnični konflikt (Žagar v Tatalović 2007, 33–34). Taki problemi nastajajo predvsem v državah, kakršna je BiH, za katero je značilen neučinkovit demokratični sistem. Zato je ta generator kriz in konfliktov v državi.

Primer take krize in eskalacije konflikta je vojna v BiH od 1992 do 1995, do katere je prišlo zaradi zaostrovanja etničnih konfliktov med Srbi in Bosanci (velikosrbski načrt prisvajanja bosanskega ozemlja) ter med Hrvati in Bosanci (velikohrvaški načrt prisvajanja bosanskega ozemlja). Celotna nastala situacije je šla tako daleč, da je ena etnična skupina (Srbi) vršila genocid nad drugo (Bošnjaki), primer je pobje več kot 8000 muslimanskih dečkov in mož, ki so ga julija 1995 v okolici Srebrenice izvedli bosanski Srbi pod vodstvom generala Radka Mladića in takratnega predsednika Republike srbske Radovana Karadžića (Wikipedija).

Da gre v BiH za zapleten primer in konfuznost uporabe pojmov narod, nacija, etnija, etničnost in njenih komponent, se kaže v uporabi elementov, ki bi morali delovati integracijsko na entiteto (reklo in jezik), a delujejo ravno obratno. Temu lahko rečemo tudi balkanski fenomen (Sokolović 2006, 78).

Da skupno poreklo ne igra integracijske vloge etničnih skupin, vidimo v BiH na podlagi komponente etničnosti – skupnega jezika. Če bi gledali na to komponento, bi morali biti Srbi, Bošnjaki in Hrvati etnično identični in en narod. Tako nekateri nacionalni šoviniisti gledajo različno na to komponento. S stališča srbskega nacionalizma so muslimanski Bosanci Srbi islamske veroizpovedi. Z vidika hrvaškega nacionalizma pa so muslimanski Bosanci Hrvati mohamedanskega nazora. Argument, ki ga pri tem zagovarjajo oziroma izkoriščajo, je skupno poreklo, utemeljeno na skupnem jeziku (Sokolović 2006, 101). Vendar pa tega argumenta, ki ga oboji zagovarjajo v razmerju do Bošnjakov, nobeden od njih dejansko ne koristi v odnosu eden nasproti drugemu. Zato so narodi, ki govorijo ta en jezik, kakor koli se že ta imenuje (ali je hrvaški, srbski, bosanski, črnogorski), kljub skupnemu poreklu, posebni narodi (Sokolović 2006, 79). Ta posebnost ni osnovana na nečem objektivnem, torej na jeziku, čeprav se vsi trudijo izpostaviti minimalne jezikovne razlike, pa tudi ne na razliki v veri, čeprav je pri vseh verski ekshibicionizem zrastel čez noč in postal glavni način potrditve etnične identitete. Njihova posebnost je pravzaprav stvar njihove volje. Zato narod ni nekaj objektivnega, neka danost, temveč nekaj subjektivnega, stvar svobodne volje in individualne odločitve (Sokolović 2006, 100).

V naslednjem poglavju bomo videli, kako ljudje, ki so usmerjeni k cepitvam, vplivajo na nastanek volilne povezave. Videli bomo, da temeljni aspekti političnega sistema in strankarskega sistema izhajajo iz zgodovinskih korenin. Pri tem velja poudariti pomembnost časovne dimenzije.

7.3 Volilni in strankarski sistem v BiH

V tem poglavju je predstavljena geneza razvoja političnega pluralizma v BiH po obdobjih, nato so prikazani še rezultati volitev po letih.

7.3.1 Geneza razvoja političnega pluralizma v BiH od nastanka 1990. leta do vojne 1992. leta

Bosna in Hercegovina je bila v okviru jugoslovanske socialistične federacije (1943–1992) ena izmed šestih enakopravnih republik. Pripadala je krogu nerazvitih republik in pokrajin, skupaj s Črno goro, Makedonijo in Kosovom. Vse do začetka 70. let prejšnjega stoletja je imela Bosna in Hercegovina visoko stopnjo emigracij prebivalstva (Fink - Hafner in Pejanović 2006, 45). V nasprotju s Slovenijo, Hrvaško, Srbijo in drugimi republikami je Bosna in Hercegovina skozi svojo večstoletno zgodovino postala in obstajala kot večnacionalna država. Njeno etnično strukturo tako tvorijo trije narodi: Bošnjaki, Srbi in Hrvati ter pripadniki manjšinskih etničnih skupin. Ker nobeden od teh narodov ni imel več kot polovično večino, je BiH predstavljala tipični model multietnične, multikulturne in multireligijske družbe (Fink - Hafner in Pejanović 2006, 45–46).

Poleg determinant bosensko-hercegovske družbe, da je nerazvita in multietnična, obstajata še dve. Bosna in Hercegovina je zaradi ohranitve ravnotežja v medetničnih odnosih imela specifičen enopartijski sistem do leta 1990. Ta specifičnost je bila ustanovljena s popolno centralizacijo funkcij upravljanja in z enopartijskim monopolom v kadrovske politiki (Fink - Hafner in Pejanović 2006, 46).

Bosensko-hercegovske državnosti in nacionalne identitete Bošnjaka zaradi velikonacionalnih teženj niso priznavale nacionalistične stranke v Srbiji in na Hrvaškem. Zgodovinske posebnosti BiH so močno vplivale na zakasnitev procesa pluralizacije v primerjavi s Slovenijo in Hrvaško. V BiH se začne proces pluralizacije

med letom 1990. Kot sem že v prejšnjem poglavju omenila, je ta proces potekal v zaskrbljujočem družbeno-zgodovinskem kontekstu (Fink - Hafner in Pejanović 2006, 46).

Na Hrvaškem je potekal konflikt in za tem še spopad Hrvaške demokratične unije in strank, ki so združevale Srbe na Hrvaškem. Glavno vprašanje v spopadu je bilo dejstvo, da Srbi na Hrvaškem niso sprejeli ideje suverene Hrvaške in njeno teritorialno integriteto. Istočasno pa v Srbiji in Črni gori v organizaciji Miloševićevega režima niso bile priznane meje jugoslovanskih republik, ki so bile vzpostavljene na drugem zasedanju Avnoja 1943. leta. Politični centri iz Beograda in Zagreba so hoteli imeti svoj vpliv na nastanek in idejno usmeritev političnih strank v Bosni in Hercegovini. Med novimi političnimi strankami, ki so se formirale v prvi polovici leta 1990 v BiH, je bila ena stranka vezana na Tuđmanov režim v Zagrebu, ena pa na Miloševićev režim v Beogradu. Ti stranki sta bili Hrvaška demokratična stranka BiH⁴ in Srbska demokratična stranka (Fink - Hafner in Pejanović 2006, 47).⁵

Po tem, ko je Skupščina Socialistične republike Bosne in Hercegovine izvršila spremembe Ustave SRBiH, se je začel zgodovinski proces pluralizacije BiH. Pri tem se je razvila razprava o tem, ali omogočiti formiranje strank na etnični osnovi. Pomembno vlogo je igralo Ustavno sodišče BiH, ki je s svojo odločitvijo omogočilo formiranje strank na etnični osnovi⁶ in ocenilo, da bi prepoved tovrstnega formiranja

⁴ Prvi predsednik HDZ BiH je bil Davor Perinović, ki ga je potem nasledil Stjepan Kljuić. Ker je bil zagovornik samostojne BiH, so ga odstavili 1991. leta. S prihodom Mateta Bobana na čelo HDZ se uresniči koncept »Herceg-Bosne«, ki je med leti 1993 in 1994 imela vse attribute države hrvaškega naroda v BiH.

⁵ Prvi predsednik Srbske demokratske stranke je bil Radovan Karadžić. Na začetku je govoril o svojem odnosu z Dobrico Čošićem, da bi kasneje pokazal svojo odvisnost od Miloševića in njegovega režima. Ko je Srbska demokratska stranka prišla na oblast 1990. leta, skupaj s HDZ in SDA, je začela popolnoma odkrito razvijati koncept etničnega zaokroževanja prostora, najprej preko srbskih avtonomnih regij, potem pa še v obliki ustvarjanja republike srbskega naroda v BiH, ki naj bi bila del »Velike Srbije«. Tak cilj je Srbsko demokratsko stranko privedel do zločina etničnega čiščenja in genocida. Radovan Karadžić je bil 1994. leta obtožen za vojne zločine.

⁶ V zakonu, pripravljenem za parlamentarne volitve marca 1990, je bilo eksplicitno prepovedano politično organiziranje na nacionalni osnovi v BiH. To odredbo je umaknilo Ustavno sodišče BiH. Pri tem pa izdalo Zakon o volitvah odbornikov in poslancev v svet družbeno-političnih skupščin, zaradi katerih so bile sploh razpisane volitve v BiH 1990. leta.

lahko omejila ljudsko pravico do svobode združevanja. Po tem je hitro sledilo formiranje novih političnih strank, oz. je začela nastajati pluralna politična struktura BiH (Fink - Hafner in Pejanović 2006, 46).

Tako nastaneta dve skupini strank (Fink - Hafner in Pejanović 2006, 47):

1. stranke, ki so nastale z reformo političnih organizacij, ki so obstajale v enopartijskem sistemu: Zveza komunistov BiH, Zveza socialistične mladine BiH in Socialistične zveze delavskega naroda BiH;
2. novonastale politične stranke: SDS, SDA, HDZ.

V nasprotju z drugimi bivšimi jugoslovanskimi republikami, kjer so se stranke formirale po ideološkem in politično-interesnem kriteriju na stranke levice, desnice in centra, sta se v BiH izoblikovala dva bloka političnih strank (Pejanović 2005, 84):

1. Prvi blok so sestavljale nacionalne oz. enoetnične stranke. Te so bile Stranka demokratične akcije, Srbska demokratična stranka in Hrvaška demokratična stranka.⁷ Šlo je za nove stranke brez politične zgodovine. Struktura članstva je bila pogojena izključno na osnovi nacionalne pripadnosti prebivalstva. Te stranke so imele promocijo kot stranke demokratične preobrazbe in socialnega napredka in so zato v tem kontekstu imele podporo zahodnoevropskih držav. Tako so dobile vodilno vlogo v promociji političnega pluralizma na osnovi dejstva, da so to novonastale stranke brez obremenjujoče zgodovine (Fink - Hafner in Pejanović 2006, 48).
2. Drugi blok so sestavljale nenacionalne stranke, ki so se poimenovala meščanske stranke.⁸ Te so imele za osnovo svojega članstva in izražanje interesa svobodnega državljana in s tem tudi državljanke iz vseh nacionalnih skupin. Meščanska usmeritev in večnacionalna sestava sta bili glavni opredelitvi bloka meščanskih strank. Lahko bi jih uvrstili po politično-ideološkem kriteriju med desne stranke, stranke centra in stranke levice. Od 1990. leta so se v tej skupini strank oblikovale naslednje stranke: Socialdemokratska stranka, Stranka reformistov, Demokratska stranka

⁷ Te tri stranke so pridobivale državljanke BiH na podlagi etnične osnove, in sicer SDA Bošnjake, SDS Srbe in HDZ Hrvate.

⁸ To so bile multietnične stranke.

socialistov, Liberalna stranka, Muslimanska bošnjaška organizacija, Meščanska demokratska stranka in druge.

Meščanske stranke so na prvih volitvah leta 1990 doživele popoln poraz. Več kot 80 odstotkov glasov je volilno telo BiH dalo enonacionalnim strankam HDZ, SDA in SDS. Z absolutno večino so te tri stranke oblikovale vlado in strukturo oblasti v decembru 1990. Tako je bil v BiH, kjer je prebivalstvo etnično mešano, na celotnem ozemlju legalno (skozi proces volitev) uveden politični pluralizem z etničnim predznakom. Politična pripadnost pa sovпада z nacionalno pripadnostjo. Od takrat naprej se je v BiH začel razvijati etnični pluralizem, ki je sam po sebi vodil in privedel do političnih spopadov in zoperstavljanja etničnih strank v parlamentu (Pejanović 2005). Namesto državljana kot posameznika osnova političnega organiziranja v BiH 1990. leta postane nacija. Vsi politični interesi izhajajo iz nacije. Etnični moment postane osnova za izpolnjevanje strankarskih interesov (Pejanović v Lutovac 2006).

Namesto definiranja političnega programa na podlagi koalicije so se te tri vodilne etnične stranke (HDZ, SDS, SDA) odločile, da vladajočo večino v bosensko-hercegovskem parlamentu pretvorijo v vladavino na partnerski osnovi. Pri tem zagovarjajo stališče, da so te stranke edini politični predstavniki svojih treh narodov, srbskega, hrvaškega in bošnjaškega. Edino, kar je uspelo definirati vladajočim strankam v popolnem soglasju, je bilo vprašanje delitve mest v strukturi oblasti. Vsa druga vprašanja politične narave, kot so državnopravni status BiH v procesu razrešitve jugoslovanske federacije, socialno-ekonomski razvoj BiH, kot tudi princip definiranja političnega programa za koalicijsko vladanje strankarske večine, so bila potisnjena na stran (Pejanović v Lutovac 2006, 240).

Od samega začetka večstrankarske oblasti prihaja do nesoglasij med vladajočimi strankami HDZ, SDS in SDA. Ta nesoglasja hitro prerastejo v medstrankarski konflikt, ki je bil še posebej izrazit, ko je prišlo na dnevni red vprašanje državnopravne ureditve BiH oziroma politične prihodnosti BiH znotraj razpleta krize jugoslovanske federacije (Pejanović v Lutovac 2006, 240). Meščanske politične stranke, HDZ in SDA so zagovarjale samostojen in neodvisen politični razvoj BiH ter izvedbo referendumov. Drugo možnost so predstavljale politične stranke, ki so bile proti samostojnemu razvoju BiH. Te stranke so bile Karadžićeva SDS in

Draškovićevo Srbsko gibanje za prenovo. Ti dve sta hoteli zadržati BiH v okrnjeni Jugoslaviji oziroma v Miloševićevi Jugoslaviji, ki je bila samo maska za idejo »Velike Srbije«. Zato pride v začetku leta 1992 do razpada koalicije treh strank, ko je bil izveden referendum za samostojnost BiH⁹, ki tako postane samostojna in mednarodno priznana država. SDS je izstopila iz strukture skupne državne oblasti (iz parlamenta) BiH ter začela z izvajanjem vojnih dejavnosti na Palah pri Sarajevu. S tem dejanjem se je SDS odločila, da bo s pomočjo uporabe sile poskušala uresničiti svoje politične ambicije: priključiti celo ali večino teritorija BiH Srbiji in Črni gori. V tem političnem kontekstu se začne agresija na BiH, ki privede do štiriletne vojne (Pejanović 2005). To je privedlo do rušenja prve mejne vrednosti demokratizacije, saj politične stranke lahko obstajajo samo, če lahko oporekajo opoziciji brez grožnje državne represije.

Širša geneza nastanka in razvoja političnega pluralizma v BiH v prvih dveh letih njegovega obstoja do začetka vojne aprila 1992 razkriva, da je eden izmed najvažnejših vzrokov krize v medstrankarskih odnosih v parlamentu BiH 1991. leta nastal zaradi neobstajanja koalicijskega programa treh vladajočih etničnih strank: HDZ, SDS in SDA.

7.3.2 Značilnosti političnega pluralizma v postdaytonskem obdobju od leta 1996

Po končani štiriletni vojni v BiH in podpisu Daytonskega mirovnega sporazuma novembra 1995 se je začel zgodovinski proces izgradnje miru in obnove bosensko-hercegovske družbe. Pomemben segment tega procesa je bila demokratična konsolidacija in vzpostavitev demokratičnih institucij. Mednarodna skupnost je s pooblastilom za vzpostavitev Daytonskega mirovnega sporazuma predlagala volilne mandate za organe oblasti za dobo dveh let. Tako so bile parlamentarne volitve v povojnem obdobju organizirane na vsake dve leti. Prve so bile v septembru leta 1996, naslednje 1998. leta, nato leta 2000 (Pejanović v Lutovac 2006).

⁹ Referenduma se je udeležilo 64 % državljanov vpisanih v volilne spise. Za neodvisno in suvereno BiH jih je glasovalo 99 % od skupnega števila tistih, ki so se referendumu udeležili.

Z volitvami leta 2002 se je začel štiri leta trajajoči mandat izbranih parlamentov. Evropska unija je imela iluzijo, da s pogostimi volilnimi cikli za organe oblasti lahko pospeši demokratično konsolidacijo, oslabi etnične stranke in okrepi blok meščanskih strank. Poleg tega mednarodna skupnost ni pokazala interesa, da se seznanijo s političnim pluralizmom v BiH. Najslabše pa je, da se tako Visoki predstavnik mednarodne skupnosti kot tudi vse druge institucije Evropske unije niso ozirale na problem neobstajanja političnih koalicijskih sporazumov med strankami, ki so imele večino v parlamentu BiH in parlamentih entitet v BiH (Pejanović v Lutovac 2006). Mednarodna skupnost razen pritiska ni izvajala nobenega drugega nadzora nad strankami v BiH. Po besedah Pejanovića je razkol, ki se je zgodil v aprilu leta 1996, pokazal, da parlamentarna zakonodajna oblast BiH ne more delovati in ne more vplivati na odločitve o pomembnih projektih razvoja, kot je bil projekt Amandma k Ustavi BiH, brez institucionalizacije političnega programa za formiranje in vladavino parlamentarne večine. Če v nadaljevanju ne bi prišlo do kreacije političnega programa za koalicijsko vladanje v parlamentarni skupščini BiH, bi lahko sledila kriza družbenega razvoja BiH.

Neobstajanje političnega programa za vladavino parlamentarne večine v parlamentu BiH v vseh volitvah od 1996 do 2010, razen v mandatu od 2000 do 2002, potrjuje tezo, da etnične stranke zaradi nasprotujočih si stališč o razvoju države BiH, ki so rezultat etnonacionalnih politik, nimajo zgodovinske prihodnosti in kažejo na nemoč, da vzpostavijo konsenz v odločanju o najvažnejših vprašanjih socialnega in političnega razvoja bosensko-hercegovske družbe (Pejanović v Lutovac 2006, 244). Do nezmožnosti vzpostavitve političnega konsenza etničnih strank pride že v predvolilnih kampanjah. V bosensko-hercegovskih socialnih in medetničnih odnosih se nacionalne stranke zatekajo k etnični mobilizaciji prebivalstva in instrumentalizaciji etničnih občutij in nezadovoljstva. Ta metoda politične borbe za glasove državljanov je spremljala etnične stranke v vseh volilnih kampanjah; od prve leta 1990 do volilne kampanje na volitvah leta 2006 (Pejanović v Lutovac 2006, 245).

7.3.3 Kratka zgodovina volitev v BiH do leta 1990

BiH nima dolge tradicije v izvajanju volitev, še posebej ne večstrankarskih volitev. Med vladavino Turkov ne moremo govoriti o demokratičnem procesu v državi. Šele

za časa vladavine Avstro-Ogrske pride do enega temeljnih komponent državljanstva – svobode političnega organiziranja.

Prve politične stranke so se v BiH pojavile na začetku 20. stoletja in so imele po obliki organizacije nacionalni karakter. Med prvimi takimi strankami se je pojavila Muslimanska narodna organizacija (MNO), ustanovljena leta 1906, ki jo je vodil tako imenovani Izvršilni odbor z Alibegom Firdusom na čelu. Ta stranka je nastala iz avtonomnega gibanja (Tomić in Herceg 1999, 27). Leta 1907 je dr. Lazar Dimitrijević, sarajevski zdravnik, ustanovil Srbsko narodno samostojno stranko (Srpska Narodna samostalna stranka). Prva hrvaška politična stranka je nastala leta 1908 in se je imenovala »Hrvaška narodna zajednica« (HDZ), na čelu katere je bil dr. Nikola Mandić. Dejanski voditelj HDZ pa je bil njen glavni teoretik in ideolog odvetnik iz Tuzle dr. Ivo Pilar. Sarajevski nadškof dr. Josip Štadler je leta 1910 ustanovil drugo hrvaško stranko, tako imenovano »Hrvatska katolička udruga«. Prva stranka v BiH brez nacionalnega koncepta pa je bila Socialdemokratska stranka BiH, ustanovljena leta 1909 v Sarajevu (Tomić in Herceg 1999, 27).

Prve tako imenovane parlamentarne volitve so bile izvedene leta 1910. Rezultati so bili objavljeni glede na versko pripadnost, se pravi po osvojenih pravoslavnih, katoliških in muslimanskih mandatih (Tomić in Herceg v Bogdanović 2007). Vsaki versko-nacionalni skupini je bilo zajamčeno določeno število zastopniških mest (mandatov) v parlamentu (Sabor), ki je bilo pogojeno s številčnostjo določene nacionalnosti v številu prebivalcev BiH (Tomić in Herceg 1999, 28).

Naslednje volitve, ki jih velja omeniti, so bile leta 1920, za ustavotvorno skupščino Kraljevine SHS. Na teh izborih je tekmovalo 22 političnih strank, izmed katerih jih je bilo sedem iz BiH (Tomić in Herceg v Bogdanović 2007). Pomembno je poudariti, da so se tokrat stranke ločile tudi glede na ideološki interes in ne samo glede na etnično ali versko pripadnost. Lahko se je registriralo mandate, na primer Narodne radikalne stranke, Demokratične stranke, Komunistične partije, in nacionalne stranke, ki so dobile večino na teh volitvah (Jugoslovanska muslimanska organizacija, Hrvaška kmečka stranka itd). Trend dominacije nacionalnih strank se je nadaljeval tudi na volitvah leta 1923, kot tudi na tistih izvedenih leta 1925 in 1927 (izredne skupščinske volitve Kraljevine SHS). Isto lahko rečemo tudi za volitve leta 1928, kjer so spet

dominirale nacionalne stranke, kot so Narodne radikalne stranke, JMO in HSS (Bogdanović 2007). Zadnje volitve pred drugo svetovno vojno so bile leta 1938. A tem volitvam volilni zakon, ki je podpiral vladajoče stranke, ni dajal demokratičnega značaja. Enako lahko rečemo tudi za volitve po drugi svetovni vojni vse do leta 1990, ker je bil takrat aktualen enopartijski sistem (KPJ/SKJ), v katerem se ni izbiralo, ampak samo glasovalo (Bogdanović 2007). Ta enopartijski sistem je prepovedoval večstrankarsko organiziranje in je deloval pod enostrankarsko komunistično vladavino. Tako vladanje je trajalo 45 let, do razpada SFR Jugoslavije, ko je bilo ponovno možno politično organiziranje v obliki več strank v letu 1990 (Tomić in Herceg 1999, 27).

7.3.4 Rezultati in značilnosti volitev od leta 1990 do 2010

Tabela 7.1: Rezultati in značilnosti volitev od leta 1990 do 2010. Prikaz števila poslanskih mandatov v predstavniškem domu parlamentarne skupščine

	1990	1996	1998	2000	2002	2006	2010
SDA	86	19	17 ¹⁰	8	10	9	7
SDS	72	9	4 ¹¹	6	5	3	4
HDZ	44	8	-	-	5 ¹²	-	-
SDP BiH	-	2 ¹³	4	9	4	5	8
SNSD	-	-	-	1 ¹⁴	3	7	8
SBiH	-	2	- ¹⁵	5	6	8	2
HDZ 1990	-	-	-	-	-	2	2
HDZ BiH	-	-	6	5	-	3	3

Vir: Izbori.ba (2011).

Glede na zgornje rezultate vidimo, da so etnične stranke imele premoč na vseh volitvah, razen na volitvah leta 2000, prav tako pa so bile oslABLJENE leta 2010, kjer je SDA dosegla najmanj glasov v vsej zgodovini volitev (še manj kot leta 2000) in tako

¹⁰ SDA je na volitvah 1998. leta nastopila v Koaliciji za celovito in demokratično BiH skupaj s SBiH, Liberalci BiH in GDS in osvojila 17 mandatov (14 v Federaciji BiH in 3 v RS).

¹¹ SDS je nastopila skupaj s SRS v Aliansi za predstavniški dom BiH iz RS in tako sta skupaj osvojili 6 mandatov; SDS 4 in SRS 2.

¹² Stranki HDZ BiH in HDZ 1990 sta nastopili skupaj v Koaliciji HDZ in Demokristjani in skupaj osvojili 5 mandatov v predstavniškem domu parlamentarne skupščine.

¹³ SDP BiH je na volitvah 1996. leta nastopila v Združeni listi BiH, skupaj z naslednjimi strankami: UBSD, HSS, MBO in republikanci, in tako osvojila 2 mandata v predstavniškem domu parlamentarne skupščine.

¹⁴ SNSD je skupaj z DSP osvojila 1 mandat v predstavniškem domu parlamentarne skupščine.

¹⁵ SBiH je nastopila v Koaliciji za celovito in demokratično BiH

bila glavna poraženka volitev (Izvozno okno 2010). Leto 2000 je prelomno leto, saj prvič v zgodovini volitev BiH niso zmagale etnične stranke. To lahko pojasnimo z dejstvom, da so bili volivci naveličani lažnih obljub etničnih strank in predvsem nezmožnosti oblikovanja koalicijskega programa vladanja (Pejanović 2005). Zato so v veri za boljši jutri izvolili meščanske stranke s SDP BiH na čelu. Programsko vodilo meščanskih strank so bile demokratične spremembe in integracija BiH v EU. Meščanske stranke tako ustanovijo Alianso za demokratične spremembe (Pejanović v Lutovac 2006).

Uspehi meščanskih strank se kažejo s sprejetjem BiH v Svet Evrope, z ustanovitvijo državne mejne službe za kontrolo meja BiH in z ukinitvijo diskriminacije državljanov na etnični osnovi (Amandma k Ustavi BiH). Te stranke so imele koalicijski program ter so sprejemale odločitve na podlagi konsenza in brez posredovanja OHR (Fink - Hafner in Pejanović 2006). Vendar pa jim ni uspelo izvesti nujne ekonomske reforme, privatizacije velikih podjetij, zaustavitve korupcije in rasti brezposelnosti, zato je raslo nezaupanje v vlado Alianse za demokratične spremembe, ki se je pokazalo v abstinenci velikega števila državljanov volitev leta 2002 (Pejanović 2005).

Glavne značilnosti vseh volitev (izjema leto 2000) so naslednje:

- nezmožnost izoblikovanja koalicijskega programa vladanja – etnične stranke, ki so bile na oblasti, so izoblikovale koalicijo v obliki partnerskega odnosa (Pejanović 2005);
- zaradi izostanka programske definicije koalicije je večino odločitev sprejel OHR (Visoki predstavnik Evropske unije), ki tako dobi dve funkciji: funkcijo preprečevanja blokade funkcioniranja sistema oblasti in vlogo sposojenega konsenza za funkcioniranje in obstanek države (Pejanović v Lutovac 2006);
- stranke so se delile na stranke nacionalnega interesa (etnične stranke) in stranke socialnega interesa (meščanske stranke) (Fink - Hafner in Pejanović 2006);
- etnične stranke prevzamejo združevalno funkcijo oz. nacionalno homogenizacijo državljanov na volitvah leta 1990 in jo ohranijo do danes (etnični razcep); metoda homogenizacije etnične pripadnosti, etničnega občutka in proizvodnje etničnega strahu zato postanejo stalni spremljevalci vseh volitev;
- etnične stranke izkazujejo odprto podporo verskim skupnostim že v svojih kampanjah. Vse pomembnejše aktivnosti etničnih strank se tako odvijajo s

prisotnostjo ali javnim angažiranjem verskih velikašev, to pa pripelje do verskega razcepa, nastane vrzel med strankami, strah in nezaupanje enega naroda v drugega (Fink - Hafner in Pejanović 2006).

Volitve leta 2010 bi lahko predstavljale nove smernice, ki ne vodijo v smer etničnega pluralizma, ampak bi lahko temeljile na demokratičnih osnovah in spremembah BiH v smeri povezovanja z EU. Saj je SDP BiH ponovno pridobila moč (le 1 mandat manj kot leta 2000, ko so bile na oblasti meščanske stranke). Vendar pa ji to prav gotovo otežuje nacionalno-etnična stranka SNSD Milorada Dodika iz Republike srbske, ki lahko predstavlja veliko nevarnost za suverenost države BiH s težnjami te stranke k odcepitvi Republike srbske od matične države. Ta stranka (SNSD) je na zadnjih volitvah dosegla največje število mandatov v svoji zgodovini volitev v BiH.

8 SOCIOLOŠKO-DEMOGRAFSKE SPREMENLJIVKE IN RAZISKAVE STRANKARSKEGA SISTEMA

Raziskave po svetu (Alford, Cambell, Lipset) in tudi v BiH potrjujejo, da se volivci posameznih političnih strank razlikujejo glede na določene sociološko-demografske karakteristike. V Bosni in Hercegovini se volivci v širšem smislu delijo glede na njihovo etnično osnovo (Sadiković 2006), vendar obstajajo razlike znotraj strank v okvirju posameznih entitet (Puhalo 2007).

Kot sem že prej omenila, se je večstrankarski sistem v BiH razvil v prvi polovici leta 1990, ko so se formirale tri stranke z nacionalnim predznakom: SDA, SDS in HDZ BiH. Kot alternativa nacionalnim strankam pa sta nastali SNSD in SDP. Bosna in Hercegovina nima dolge demokratične tradicije, kar je verjetno eden izmed razlogov, zakaj ima zelo malo empiričnih raziskav, ki bi raziskovale politične stranke in njihove volivce v BiH. Še posebej je malo takih raziskav, ki bi poskušale prikazati, kaj je vzrok, da so se volivci odločili za določeno politično stranko. Ena izmed redkih takih raziskav je raziskava psihologa Srđana Puhala o sociološko-psihološkem profilu volivcev v BiH. Vendar se tudi tukaj soočamo s problemi, če so te raziskave primerljive s teorijskimi koncepti, pojmi in metodami, ki so uveljavljene na Zahodu (v mojem primeru, ki se nanašajo na študijo S. M. Lipseta in S. Rokkana o strukturnih in strankarskih razcepkih ter na model sociološko determiniranega pristopa (Kolumbijski pristop)). Naslednji problem je, če so rezultati raziskav v BiH primerljivi z rezultati drugih držav, če vemo, da se politična arena v teh državah znatno razlikuje od politične arene v BiH. Problem je tudi v tem, če obstaja v politični družbi BiH jasna in čvrsto strukturirana politična arena, da bi na osnovi te prišlo do diferenciacije volivcev itd.

Raziskava je potekala od občinskih volitev v BiH leta 2006 do lokalnih volitev leta 2008. Ta čas je bil ugoden za take raziskave, ker ni bil »okužen« s predvolilnim političnim tekmovanjem in volivci so imeli možnost, da racionalno in brez povišanih emocij (kolikor je to v BiH mogoče) dajo svoje ugotovitve. Vendar je pa hkrati to lahko tudi problem, ker ni dovolilna raziskava in ni mogoče prikazati končnih rezultatov

volilnega obnašanja volivcev. Natančneje povedano je raziskava potekala od 15. do 29. Maja 2007, na vzorcu 1500 polnoletnih državljanov BiH, z metodo ankete »face to face«. Anketiranci niso samostojno izpolnjevali anketnega vprašalnika, temveč so odgovarjali na vprašanja, ki jim jih je zastavil anketar. Terensko delo in kontrolo so opravili anketarji Agencije Partner Marketing iz Banjaluke (Puhalo 2008, 166). V Republiki srbski je bilo izprašanih 600 anketirancev v 32 občinah¹⁶, v Federaciji BiH pa 900 anketirancev v 29 občinah¹⁷. Pri kreiranju vzorca so bili upoštevani naslednji dejavniki (Puhalo 2007, 97):

- število prebivalcev v obeh entitetah;
- število prebivalcev v posameznih regijah/kantonih;
- velikost občin v posameznih regijah/kantonih;
- razmerje med mestnim in vaškim prebivalstvom v obeh entitetah;
- enako število moških in žensk.

Prvi del vprašalnika je sestavljen iz sociološko-demografskih karakteristik anketirancev (spol, starost, izobrazba, tip naselja, v katerem anketiranec živi, delovni status in etnična pripadnost). Drugi del se nanaša na sedem pragov: prag tolerance

¹⁶**Regija Banjaluka:** Banjaluka, Gradiška, Laktaši, Kneževo, Mrkonjič Grad, Šipovo, Čelinac, Prijavor, Kotor Varoš.

Regija Prijedor: Prijedor, Novi Grad, Kozarska Dubica.

Regija Dobo: Dobo, Modriča, Teslić, Derventa.

Regija Bijeljina: Bijeljina, Brčko, Ugljevik.

Regija Zvornik: Zvornik, Šekovići, Bratunac, Vlasenica, Srebrenica.

Regija Vzhodna Republika srbska: Sokolac, Vzhodno Sarajevo, Višegrad, Foča, Rudo.

Regija Hercegovina: Trebinje, Ljubinje, Bileća.

¹⁷ **Unsko-sanski kanton:** Bihać, Cazin, Sanski most, Kladuša.

Tuzelski kanton: Tuzla, Banovići, Lukavac, Kalesija.

Zeničko-dobojski kanton: Zenica, Kakanj, Visoko, Maglaj.

Srednjobosanski kanton: Jajce, Travnik, Vitez, Novi Travnik.

Herceg-neretvanski kanton: Mostar, Čitluk, Jablanica.

Zahodnohercegovski kanton: Široki Brijeg, Ljubuški.

Kanton Sarajevo: Centar, Ilidža, Novi Grad, Novo Sarajevo, Stari Grad, Vogošća.

Herceg-bosanski kanton: Livno, Tomislavgrad.

za druge ideje, prag nacionalizma, prag etnične superiornosti, odnos do vodje, prag konformizma, prag liberalizma/konservativizma in prag kontrole (Puhalo 2007, 99).

Na osnovi dveh teorij volilnega vedenja – teorije družbeno determiniranega pristopa (Kolumbijska študija) in makrosociološkega pristopa Lipseta in Rokkana (Teorija strukturnih razcepov) – bom s pomočjo sociološko-demografskih karakteristik in psihološkega profila volivcev v BiH poskušala prikazati pojasnjevalno moč obeh teorij za volilno vedenje v BiH.

8.1 Rezultati raziskave

Pred analizo velja omeniti, da je v raziskavi omenjenih 22 političnih strank, vendar bo analiza zajemala volivce 8 največjih strank. Število volivcev je variiralo, tako da imamo 260 volivcev SNSD, 77 volivcev SDS, 33 volivcev PDP, 156 volivcev SDA, 107 volivcev Stranke za BiH, 147 volivcev SDP BiH, 57 volivcev HDZ BiH in 40 volivcev HDZ 1990 (Puhalo 2007, 117).

Dobljeni rezultati kažejo, da ima povprečen volivec v BiH sebe za etnično večvrednega in ima poudarjen pozitiven odnos do vodje. Ni pa toleranten za druge ideje in ima v večji meri poudarjen prag kontrole. Nacionalizem je v povprečnem okvirju, prav tako naklonjenost h konformizmu (Puhalo 2007, 107).

8.1.1 Sociološko-demografske značilnosti posameznih političnih strank

Tabela 8.1: Sociološko-demografske značilnosti posameznih političnih strank glede na spol in starost

	Spol	Starost
SNSD	več žensk	največ starih od 30 do 40 let
SDS	več moških	nad 45 let
PDP	enaka zastopanost obeh spolov	največ med 45 in 49 let, tretjina pa med 30 in 44 let
SDA	enaka zastopanost obeh spolov	enako razporejeni volivci po vseh starostnih kategorijah
SBiH	več žensk	največ starih od 30 do 44 let
SDP BiH	enaka zastopanost obeh spolov	največ starih od 30 do 44 let
HDZ BiH	več moških	največ starih od 30 do 44 let
HDZ 1990	več moških	največ starih od 30 do 44 let

Vir: Puhalo (2007).

Iz tabele je razvidno, da spol igra pomembno vlogo pri pojasnjevanju volilnega obnašanja volivcev v BiH, saj za stranko SNSD in Stranko za BiH v večji meri volijo ženske, za SDS, HDZ 1990 in HDZ BiH pa v večji meri volijo moški. Vse ostale stranke, PDP, SDP BiH in SDA imajo enakomerno zastopanost obeh spolov. Prav tako se volivci določenih strank v BiH medsebojno razlikujejo glede na starostne skupine, in sicer volivci stranke SNSD so v največji meri stari od 30 do 40 let, pri SDS je večina starejših od 45 let, pri SDP BiH jih je večina starih od 30 do 44 let, pri PDP od 45 do 49 let, pri HDZ BiH so volivci stari od 30 do 44 let, pri HDZ 1990 pa je največ volivcev prav tako starih od 30 do 44 let.

Tabela 8.2: Sociološko-demografske značilnosti posameznih političnih strank glede na to, od kod prihajajo, in glede na njihovo končano izobrazbo

	Mesto/vas	Izobrazba
SNSD	volivci v enaki meri prihajajo iz mesta in vasi	4. stopnja izobrazbe
SDS	več volivcev iz vasi	4. stopnja izobrazbe
PDP	več volivcev iz mesta	4. stopnja izobrazbe, tretjina volivcev pa več kot 6. stopnja
SDA	več volivcev iz mesta	4. stopnja izobrazbe
SBiH	več volivcev iz mesta	4. stopnja izobrazbe, tretjina volivcev pa več kot 6. stopnja
SDP BiH	več volivcev iz mesta	50 % 4. stopnja in 32,7 % 6.–8. stopnja
HDZ BiH	volivci v enaki meri prihajajo iz mesta in vasi	4. stopnja izobrazbe
HDZ 1990	volivci v enaki meri prihajajo iz mesta in vasi	4. stopnja izobrazbe

Vir: Puhalo (2007).

Po Kolumbijski študiji vidimo, da se volivci posameznih političnih strank med seboj ne razlikujejo veliko glede na njihovo končano izobrazbo in glede na to, od kod prihajajo, saj imajo skoraj vsi volivci večine strank končano četrto stopnjo izobrazbe, edino 32,7 % volivcev stranke SDB BiH ima visoko ali višjo izobrazbo. Prav tako večina volivcev omenjenih političnih strank v enaki meri prihaja iz vasi in mesta, oz. jih večina prihaja iz mesta (izjema so volivci stranke SDS, ki večinoma prihajajo iz vasi).

Tabela 8.3: Sociološko-demografske značilnosti posameznih političnih strank glede na to, kje so zaposleni

	Zaposlenost po sektorjih
SNSD	državni in privatni sektor
SDS	privatni sektor, upokojenci in brezposelni
PDP	državni sektor
SDA	nezaposleni, državni in privatni sektor
SBiH	nezaposleni in privatni sektor
SDP BiH	privatni sektor, nezaposleni in državni sektor
HDZ BiH	privatni sektor in brezposelni
HDZ 1990	privatni sektor, petina prebivalstva pa državni sektor

Vir: Puhalo (2007).

Iz te tabele je razvidno, da dejstvo, kje so volivci zaposleni, ne igra pomembnejše vloge, ker so volivci dokaj izenačeni, kar se tega dejavnika tiče.

Tabela 8.4: Sociološko-demografske značilnosti posameznih političnih strank glede na višino njihovega dohodka

	Dohodek
SNSD	od 150 do 500 KM ima 42,6 % prebivalstva ter od 500 do 1000 36,8 % prebivalstva
SDS	do 500 KM ima 53,9 % prebivalstva ter od 500 do 1000 KM 30,8 % prebivalstva
PDP	od 150 do 500 ima 33,3 % prebivalstva, od 500 do 1000 KM pa 30,3 % prebivalstva
SDA	skoraj enako število volivcev ima mesečni dohodek od 100 do 500 KM ter od 500 do 1000 KM
SBiH	največ volivcev ima dohodek od 500 do 1000 KM
SDP BiH	največ volivcev ima dohodek od 500 do 1000 KM
HDZ BiH	največ volivcev ima preko 1000 KM mesečnega dohodka
HDZ 1990	od 500 do 1000 KM ima 45,7 % volivcev ter preko 1000 KM ima 42,9 % volivcev

Vir: Puhalo (2007).

Glede na Kolumbijsko študijo z vidika preučevanja volilnega obnašanja volivcev v BiH, vidimo, da dohodek volivcev ne pojasnjuje, oz. ne vpliva na volilno izbiro določene politične stranke, saj imajo volivci vseh strank (izjema HDZ BiH, kjer imajo volivci povprečen dohodek nad 1000 KM) približno enako pokrit mesečni dohodek.

Tabela 8.5: Sociološko-demografske značilnosti posameznih političnih strank glede na nacionalnost in vernost

	Nacionalnost	Vera
SNSD	Srbi	umirjena verska pripadnost Pravoslavni cerkvi
SDS	Srbi	12,2 % volivcev ima konservativno versko usmerjenost
PDP	Srbi, 6,3 % pa Bošnjaki	umirjena verska pripadnost Pravoslavni cerkvi
SDA	Bošnjaki	18,5 % volivcev ima konservativno versko usmerjenost k islamski veri
SBiH	Bošnjaki	zmerna verska pripadnost islamski veri
SDP BiH	multietnična politična stranka	zmerna verska pripadnost 40,7 % prebivalstva ima konservativno versko pripadnost Rimskokatoliški cerkvi
HDZ BiH	Hrvati	cerkvi
HDZ 1990	Hrvati	umirjena verska pripadnost Rimskokatoliški cerkvi

Vir: Puhalo (2007).

Kar zadeva nacionalnost, lahko vidimo, da igra zelo pomembno vlogo oz. kar najpomembnejšo vlogo pri volilni izbiri posameznikov, katero stranko bodo volili. Tukaj vidimo, da je večina strank nacionalno homogenih, oziroma pokrivajo le eno nacijo (izjema je SDP BiH, ki je multietnična stranka). Vernost pa le do neke meje vpliva na volilno izbiro posameznikov, saj se ima večina volivcev omenjenih političnih strank za versko umirjene volivce. Tukaj izstopajo volivci SDP BiH, saj 11,4 % njih ni versko opredeljenih, kar lahko pojasnimo s tem, da je ta stranka multietnična. Pri SDA je 18,5 % volivcev, ki so versko konservativni. Najbolj versko konservativni pa so volivci stranke HDZ BiH, saj je takih kar 40,7 % volivcev.

Tabela 8.6: Sociološko-demografske značilnosti posameznih političnih strank glede na njihov najvažnejši kriterij za izbiro politične stranke

	Najvažnejši kriteriji za izbiro politične stranke
SNSD	politični in ekonomski program stranke
SDS	politični in ekonomski program stranke in predvolilne obljube
PDP	volivci te stranke odklanjajo odgovor na to vprašanje
SDA	politični in ekonomski program stranke
SBiH	ekonomski program stranke
SDP BiH	ekonomski in politični program stranke
HDZ BiH	ekonomski program stranke
HDZ 1990	politični in ekonomski program stranke

Vir: Puhalo (2007).

Pri najvažnejšem kriteriju za izbiro politične stranke vidimo, da ta ne vpliva na izbiro določene politične stranke, saj sta ekonomski in politični program zastopana pri vseh volivcih omenjenih političnih strank.

Glede na predstavljen Kolumbijski pristop preučevanja volilnega obnašanja volivcev v BiH se volivci največjih strank v Bosni in Hercegovini razlikujejo glede na naslednje sociološko-demografske značilnosti:

1. Spol; za SNSD, Stranko za BiH, v večji meri volijo ženske, za SDS, HDZ 1990 in HDZ BiH pa moški. Vse ostale stranke, PDP, SDP BiH in SDA imajo enakomerno zastopanost obeh spolov.
2. Tip naselja, kjer živijo; volivci stranke SDS večinoma prihajajo iz vasi, pri vseh ostalih strankah pa v enaki meri iz vasi in mesta oz. jih večina prihaja iz mesta.
3. Izobrazba; izobrazba ne igra tako pomembne vloge, saj imajo volivci večine strank končano četrto stopnjo izobrazbe, edino 32,7 % volivcev stranke SDB BiH ima visoko ali višjo izobrazbo.
4. Starost; večina volivcev stranke SNSD je stara od 30 do 40 let, pri SDS je večina starejših od 45 let, pri SDP BiH jih je večina starih od 30 do 44 let, pri PDP od 45 do 49 let, pri HDZ BiH so volivci stari od 30 do 44 let, pri HDZ 1990 pa je največ volivcev prav tako starih od 30 do 44 let.
5. Nacionalnost; SNSD, SDS in PDP volijo Srbi, HDZ BiH, HDZ 1990 volijo Hrvati ter Stranko za BiH in SDA volijo Bošnjaki. SDP BiH je multietnična stranka, vendar je največ njenih pripadnikov iz vrst Bošnjakov.
6. Vernost; volivci strank SNSD, SDS, Stranke za BiH, PDP in HDZ 1990 se imajo za versko umirjene volivce. Volivci stranke SDP BiH in SDA se imajo tudi za versko umirjene osebe, s to razliko, da je pri volivcih SDP BiH 11,4 % takih, ki niso versko opredeljeni, pri SDA pa jih je 18,5 % takih, ki so versko konservativni. 40,7 % volivcev stranke HDZ BiH se ima za versko konservativne.
7. Dohodek in kje so volivci strank zaposleni; ne igrata pomembnejše vloge, ker je večina volivcev vseh strank dokaj izenačena, kar se teh dejavnikov tiče.

Sociološko-demografske značilnosti, ki najbolj vplivajo na izbor volivcev, pojasnjujejo volilno obnašanje s pomočjo Kolumbijskega mikrosociološkega pristopa. Pri tem so razvidni razcepi oz. delitve volivcev na podlagi spola, nacionalnosti in vernosti. To pojasnjujejo obnašanje v veliki meri, zlasti pripadnost k določeni politični stranki.

8.1.2 Psihološki profil volivcev

Drugi del ankete se nanaša na sedem pragov: prag tolerance za druge ideje, prag nacionalizma, prag etnične superiornosti, odnos do vodje, prag konformizma, prag liberalizma/konservativizma in prag kontrole (Puhalo 2007, 99).

Dobljeni rezultati kažejo, da ne glede na politično stranko volivci v BiH sebe in svoje ideje vidijo kot etnično večvredne. Če dodamo temu še izraženo potrebo po vodji in netolerantnost za nove ideje, lahko zaključimo, da bodo volivci v BiH zelo težko spreminjali svoja prepričanja. Spremembe lahko pridejo v poštev edino v primeru političnih strank ali vodij strank, ki po oceni volivcev lahko uresničijo njihove vrednosti. Od tod tudi velik odziv volivcev SNSD in Stranke za BiH na volitvah leta 2006. Karizmatični vodji teh strank in nacionalistična retorika sta bili edini sprejemljivi največjemu številu razočaranih volivcev drugih političnih strank (Puhalo 2007, 132).

Povišana netolerantnost za druge ideje je značilna za volivce vseh strank, najbolj pa za volivce stranke SDS. Podobne rezultate najdemo pri pragu nacionalizma. Nacionalizem je izražen pri večini volivcev vseh strank, razen pri pristaših SDP BiH. Kot sem že prej povedala, je občutek etnične večvrednosti izražen pri vseh volivcih, najbolj pa pri volivcih SDA, HDZ BiH in SDS (Puhalo 2007, 132). Če pogledamo potrebo za vodjo, najdemo največjo potrebo pri strankah SDA in SDS, najmanjšo pa pri volivcih PDP. Volivci različnih političnih strank v Bosni in Hercegovini se ne razlikujejo v stopnji konformizma, ki je prisoten pri vseh volivcih. Lahko rečemo, da so volivcem v enaki meri sprejemljive tako liberalne kot konservativne ideje, na kar v veliki meri vpliva sama nedefiniranost teh idej v političnem življenju Bosne in Hercegovine. Raziskava je pokazala, da na bosensko-hercegovskem prostoru volivci prej zaupajo v vpliv višje sile (sreča, usoda ali Bog) na njihovo življenje kot v sposobnost lastnega vpliva (Puhalo 2007, 132).

Ko analiziramo medsebojne razlike med volivci posameznih političnih strank, pridemo do zelo zanimivih zaključkov. Politična arena v Bosni in Hercegovini je še vedno ideološko neprofilirana (ali pa so politične stranke samo pragmatične). Ta ideološka neprofiliranost pa se prenaša tudi na volivce (Puhalo 2007, 133). Volivci SNSD in SDP BiH se glede na vseh sedem pragov med seboj bolj razlikujejo kot volivci SNSD in SDS, čeprav SNSD in SDP BiH slovita kot socialdemokratski stranki. V politični

areni Bosne in Hercegovine se volivci socialdemokratskih strank razlikujejo v večji meri kot socialdemokrati in nacionalisti. Ta absurd lahko pojasnimo s tem, da politične stranke delujejo samo znotraj ene entitete in da še vedno ne obstaja politična stranka, ki bi pomirila interese in bi bila sprejemljiva volivcem obeh entitet. Volivci, ki glasujejo za SDS, so v večini zgoraj omenjenih pragov bolj podobni volivcem SNSD kot volivcem SDA, zlasti glede na prag nacionalizma, etnične superiornosti, odnosa do vodje in praga kontrole. Zanimivo pa je tudi dejstvo, da se volivci SDA in Stranke za BiH medsebojno bolj razlikujejo glede na večino zgoraj omenjenih pragov (zlasti glede na prag konformizma, liberalizma/konservatizma in odnosa do vodje) kot volivci Stranke za BiH in SDP BiH. Volivci HDZ BiH se skoraj ne razlikujejo od volivcev HDZ 1990 glede na zgoraj omenjene prage, le v stopnji izražene kontrole (Puhalo 2007, 133).

Glede na psihološki profil volivcev lahko izpostavimo etnično večvrednost, ki je pri volivcih vseh političnih strank najbolj izražena. Vsi volivci pa imajo sami sebe za borce za pravico in resnico in za moralno večvredne v odnosu do drugih. Pri volivcih SNSD, PDP in HDZ BiH je na drugem mestu zaprtost do drugih idej, medtem ko se pri volivcih SDS, SDA, Stranke za BiH in SDP BiH na drugem mestu nahaja izražena potreba za vodjo (Puhalo 2007, 134). Etnična večvrednost skupaj s poudarjeno potrebo za vodjo in zaprtostjo do drugih idej nakazujejo, da bodo volivci v tem obdobju zelo težko menjali svoja politična prepričanja. Pri skoraj vseh volivcih so na zadnjem mestu značilnosti konformizma in liberalizma/konservatizma (Puhalo 2007, 134).

9 SKLEP TER VERIFIKACIJA POSTAVLJENE HIPOTEZE

V diplomskem delu sem poskušala prikazati model političnega prostora v Bosni in Hercegovini in nanj prenesti teorije volilnega obnašanja (s teorijami volilnega obnašanja, razvitimi v zahodnih državah, pojasniti volilno obnašanje volivcev v BiH). To je prostor, v katerem nastajajo stranke in v katerem se na podlagi volilnih preferenc strukturira strankarski sistem (Kasapović in drugi 1998). Ta sistem sem empirično podkrepila z anketno raziskavo iz leta 2007, ki je bila izvedena v obeh entitetah, v sedmih regijah Republike srbske in osmih kantonih Federacije BiH. Na podlagi raziskovanja literature o nastanku političnega prostora strankarskega tekmovanja sem prišla do zaključka, da se model strukturnih razcepov S. Rokkana in S. M. Lipseta ter model sociološko determiniranega pristopa (Kolumbijski pristop) lahko uporabita tudi na primeru postsocialističnega strankarskega sistema, kamor spada Bosna in Hercegovina. Velja omeniti, da se obstoj strukturnih razcepov kot osnova za strukturiranje strankarskih sistemov lahko raziskuje na dva načina: z raziskovanjem političnih programov strank ter z raziskovanjem politične usmerjenosti volilnih skupin, ki podpirajo posamezne stranke (Kasapović in drugi, 46). Empirični podatki uporabljeni v tem diplomskem delu se nanašajo na drugi tip, na preverjanje obstoja razcepov v samem volilnem telesu. Pri tem sem si pomagala z makrosociološkim pristopom Lipseta in Rokkana, ki sta se osredotočala le na politično delitev, na skupine kot rezultat interakcije med elitami in množico in na zgodovinske dogodke (Evans 2004). Z mikrosociološkim pristopom oziroma z modelom sociološko determiniranega pristopa (Kolumbijski pristop) pa sem poskušala ugotoviti glavni vzorec posameznikovega volilnega profila in njegove izbire politične stranke.

Za model strukturnih razcepov kot teoretični inštrument pojasnjevanja strukturiranja političnega prostora sem uporabila reduciran model Kasapovićeve v obliki trikotne konstrukcije z jasno definiranimi poloma razcepov. Ta model predpostavlja, da se stranke in njihova volilna telesa formirajo na podlagi treh tipov temeljnih političnih razcepov (Kasapović in drugi 1998): teritorialno-kulturnega, ideološko-kulturnega in sociološko-ekonomskega razcepa.

Teritorialno-kulturni razcep ali razcep center–periferija nastaja kot rezultat procesa formiranja nacionalne države in konflikta zaradi definiranja njenih meja in njene notranje organizacije. V Bosni in Hercegovini je bil teritorialno-kulturni razcep prisoten od vsega začetka formiranja te države. Glavna črta polarizacije je delila na eni strani zagovornike samostojnosti in zagovornike integracije Bosne in Hercegovine znotraj širše državne skupnosti (avstro-ogrška nadvlada Bosni in Hercegovini leta 1878, njen vstop 1918. leta v Kraljevino SHS, nato je bila leta 1943 formirana ZAVNOBIH, 1945 pa skupna država Jugoslavija) (Ibrahimagić 2000). Teritorialno-kulturni razcep je odločilno vplival tudi na formiranje strankarskega sistema po padcu komunističnega režima in prvih svobodnih volitev leta 1990 ter kasneje leta 1995 po koncu vojne v BiH. Dolgotrajno prisotnost in prevlado teritorialno-kulturnega razcepa v BiH lahko pojasnimo z nedokončanim procesom formiranja samostojne države BiH (še vedno je prisoten Visoki predstavnik mednarodne skupnosti pri sprejemanju in odločanju o pomembnih državnih vprašanjih) ter s prisotnostjo vseh treh etničnih skupin (Srbov, Hrvatov in Bošnjakov), ki so se razlikovale (in se v določeni meri še vedno razlikujejo) po tem, da so eni hoteli videti BiH kot samostojno državo (Bošnjaki), drugi pa kot del velikega nacionalnega načrta priključitve k ozemlju svoje nacije (velikohrvaški in velikosrbski načrt prisvajanja ozemlja BiH). Razcep center–periferija močno vpliva na strukturiranje strankarskega sistema v BiH tudi po ustanovitvi samostojne države. Predpostavljam, da je ta razcep še vedno prisoten v vseh konfliktih glede vprašanja določitve državnih meja in ustroja države. Določene stranke (konkretno SNSD z Miroslavom Dodikom na čelu) bi rade videle, da se Republika srbska popolnoma odcepi od Bosne in Hercegovine, medtem ko bi druge stranke rade popolno združitev države, brez entitet. Tukaj je še vedno prisotno tudi vprašanje povratka zaradi vojne razseljenih ljudi po celem svetu, vprašanje centralizacije in decentralizacije (Pejanović 1995).

Ideološko-kulturni razcep nastaja kot rezultat procesa modernizacije družbe, v katerem sekularna identiteta izpodriva tradicionalno identiteto, ki temelji na religiji in etnocentrični kulturni zaprtosti (Kasapović in drugi 1998). V večini družb, tudi v bosensko-hercegovski, se ideološko-kulturni razcep najprej kaže skozi oviro religiozne in sekularne identitete. Značilnost bosensko-hercegovskega političnega prostora je prekrivanje teritorialno-kulturnega in ideološko-kulturnega razcepa, kar v

prenesenem pomenu pomeni, da sta religija in tradicija med seboj povezani s poudarjeno nacionalno usmerjenostjo in identiteto. Prepletenost teh dveh razcepov se kaže tudi kot močan in dolgotrajen vpliv na strukturiranje strankarskega sistema. Bosna in Hercegovina je država treh nacij, katere vladajoče etnično politične stranke so vključevale religijska verovanja in opravljale mnoge naloge verskih institucij z ene strani, z druge strani, kadar je prišlo do rušenja oblasti, pa so postale verske institucije podaljšana roka političnih strank (Šačić 2007). Prepletenost religije in politike, odnos verskih in političnih inštitucij v BiH, njihovo medsebojno prilagajanje in usklajevanje govorijo o pomembni vlogi religije in verskih inštitucij treh konstitutivnih narodov v etnično-političnih konfliktih, ki delijo javnost na nacionalni in verski osnovi (Šačić 2007,93).

Sociološko-ekonomski razcep prav tako nastaja kot posledica procesa modernizacije. Če gledamo zgodovinski pregled zahodnih demokracij, se je ta oblikoval z redistribucijo dela in delitvijo dela, s širjenjem tržnih mehanizmov v družbi, pri čemer je glavna črta polarizacije delila na eni strani skupine, ki so si prizadevale širiti tržišče (podjetniki in trgovci), ter na drugi strani tiste skupine, ki so poskušale omejiti delovanje tržnega mehanizma z državno intervencijo (delavci, drobni obrtniki, kmetje) (Kasapović in drugi 1998). Dosedanja empirična raziskovanja kažejo navzočnost takega sociološko-ekonomskega razcepa tudi v Vzhodni Evropi. Za Bosno in Hercegovino bi lahko rekli, da je bil vpliv sociološko-ekonomskega razcepa na strukturiranje strankarskega sistema omejen s kombiniranim delovanjem teritorialno-kulturnega in ideološko-kulturnega razcepa. Zaradi konstantnih nacionalnih in religijskih konfliktov v BiH, ki se kažejo tudi pri volilni izbiri volivcev, je ekonomski napredek v ozadju, čeprav so mnogi volivci povedali, da na njihovo volilno izbiro odločujoče vpliva tudi ekonomski program stranke (Puhalo 2007).

Glede na zgoraj prikazane empirične podatke sklepam, da je volilno telo v Bosni in Hercegovini razdeljeno na dve skupini: na zagovornike bosensko-hercegovega nacionalnega centra s poudarjeno nacionalistično usmeritvijo, ki so v kulturni dimenziji religiozno-tradicionalistično usmerjeni, ter na drugi strani zagovornike bosensko-hercegove periferije, ki so v kulturni dimenziji sekularno-modernistično usmerjeni.

Predstavljeni teoriji v veliki meri pojasnujeta volilno obnašanje volivcev v BiH. S pomočjo Kolumbijskega pristopa (pripadnost k skupinam) in raziskave S. Puhala sem predstavila mikrosociološki pristop pojasnjevanja volilnega vedenja v BiH in ugotovila, da spol, nacionalnost in vernost najbolj vplivajo na izbor volivcev. S pomočjo makrosociološkega pristopa Lipseta in Rokkana pa sem predstavila dva največja strukturna razcepa v BiH, to sta verski in etnični, ter ugotovila, da sta še vedno prisotna v bosensko-hercegovski družbi. Zato lahko zaključim, da obe teoriji skoraj v enaki meri pojasnujeta volilno obnašanje volivcev v BiH, saj se zaradi še vedno prisotnega verskega in etničnega razcepa tudi volivci ozirajo na vero in etničnost pri svoji izbiri politične stranke. V tem se kaže tudi prepletenost obeh teorij volilnega vedenja.

Zastavljeno hipotezo »*Ker je močna etnična pripadnost volivcev glavna identifikacija volivcev v BiH, je ta tudi glavni pojasnjevalni dejavnik volilnega obnašanja volivcev, največjo podporo zato na volitvah dobijo tri največje etnične stranke*«, lahko v celoti potrdim iz naslednjih razlogov:

1. Strankarske konstelacije v Bosni in Hercegovini se, kot je prikazano v diplomskem delu, od vsega začetka značajsko niso veliko spremenile. Že prve stranke v Bosni in Hercegovini, ki so nastale na začetku 20. stoletja, so imele nacionalni predznak, tako kot tiste, nastale leta 1990 in tudi po letu 1996, pa vse do danes. To relativno stabilnost strankarskih skupin in skupin volivcev vezanih na določene stranke lahko pojasnimo z dolgoročnim delovanjem strukturnih cepitev (predvsem verskega in etničnega razcepa), ki so povzročile svojevrstno zamrznitev strankarskih skupin. Večstoletno versko in etnično razlikovanje in ločevanje na tri narode je privedlo do take družbene zavesti, ki je delila politične interese na interese treh narodov – Srbov, Hrvatov in Bošnjakov. O pomembnosti verskega in etničnega razcepa govori tudi dejstvo, da so vladajoče etnično-politične stranke v Bosni in Hercegovini v svoje programe vključevale religijska verovanja. Mnoge opravljajo naloge verskih institucij na eni strani, na drugi strani pa, ko se trenutna oblast znajde v eksistenčni krizi, nastopijo kot podaljšana roka političnih strank (Šačić 2007). Prepletenost religije in politike, odnos med verskimi in političnimi institucijami v BiH kaže na pomembno vlogo religije in verskih institucij treh

konstitutivnih narodov v etnično-političnih konfliktih, ki bosensko-hercegovsko družbo deli na nacionalni in verski osnovi.

2. Do zamrzovanja strankarskih skupin pride tudi zato, ker v BiH proces nacionalne izgradnje države še ni zaključen, kar pomeni, da proces modernizacije države ni uspešen in privede do ponovnega nastanka oz. oživljanja etničnih razcepov in etničnih konfliktov (Lane in Ersson 1999), ki so v Bosni in Hercegovini prav tako posledica ekonomske neenakosti, visoke brezposelnosti, kriminala, regionalne diferenciacije in neuravnoteženosti med centrom in periferijo. Tipičen primer oživljanja etničnih razcepov so volitve leta 2002, ko so zaradi vesplošnega nezadovoljstva vladavine Alianse za demokratične spremembe BiH in poziva volivcev etničnih strank za nacionalno homogenost volivcev v volilni kampanji prišle na vlado ponovno etnične stranke (Fink - Hafner in Pejanović 2006).
3. V politični areni Bosne in Hercegovine politične stranke delujejo samo znotraj ene entitete in še vedno ne obstaja politična stranka, ki bi pomirila interese in bi bila sprejemljiva volivcem obeh entitet, zato volivci volijo vedno iste stranke (Puhalo 2007). Dokler bo Bosna in Hercegovina razdeljena država (na entitete), bodo tudi politična prepričanja strank še vedno osnovana na nacionalni osnovi. Tipičen primer tega so volitve iz leta 2006. Kot posebni primer nesoglasja strank, ki tvorijo večino v parlamentu, je predstavljal poskus sprejetja amandmaja k daytonski Ustavi BiH (zmanjšanje javne uprave, saj se 60 odstotkov državnega proračuna nameni za njeno financiranje), vendar zaradi nestrinjanja določenih strank ni bil sprejet (Pejanović 2006). Drugi primer je bil ravno tako leta 2006, ko so določene stranke v svoji volilni kampanji v radikalni obliki najavile svoje programske ideje in jih namenile izključno svoji etniji. Stranka za BiH je zagovarjala BiH stoodstotno, kar pomeni BiH brez entitet in s tem ukinitvev Republike srbske kot entitete, ki je nastala kot način pregona Bošnjakov in Hrvatov (Pejanović 2006). Tako je Stranka za BiH izvedla popolno homogenizacijo bošnjaškega naroda. Kot odgovor na to je bila v predvolilnem programskem nastopu Zveze neodvisnih socialdemokratov, katere vodja je Milorad Dodik, zastopana ideja referendumu državljanov v Republiki srbski s ciljem odcepitve od BiH. Ta ideja je zato izzvala strah pri večini Bošnjakov v Federaciji BiH. Sledila je tudi homogenizacija srbskega naroda v Republiki srbski (Pejanović 2006). Odpiranje etničnih vprašanj,

kot sta »ne damo Republike srbske« ali »ukinili bomo Republiko srbsko«, je povzročilo volilno zmago Stranke za BiH v Federaciji BiH ter volilno zmago Zveze neodvisnih socialdemokratov v Republiki srbski.

4. Tudi rezultati raziskave S. Puhala kažejo, da ne glede na politično stranko, volivci v BiH sebe in svoje ideje vidijo kot etnično večvredne. Če dodamo temu še izraženo potrebo po vodji in netolerantnost za nove ideje, lahko zaključimo, da bodo volivci v BiH zelo težko spreminjali svoja prepričanja (Puhalo 2007). Spremembe lahko pridejo v poštev edino pri političnih strankah ali vodjih, ki po oceni volivcev lahko uresničijo vrednosti le-teh.

V Bosni in Hercegovini se pojem sekularna oblast napačno razlaga, saj se pod pojmom sekularne države razume svetovni ateizem. Nikakor pa se ne razume, da pojem sekularna država dopušča razvoj avtonomnih sfer družbe, v katerih verske institucije uživajo popolno svobodo javnega delovanja (Sačić 2007). Zato ni sporno, da v Bosni in Hercegovini nekatere stranke sprejemajo nauke islama, katoliške in pravoslavne veroizpovedi kot pomembno ali kot eno pomembnejših dimenzij svoje moralno-politične identitete (Puhalo 2007). Problem nastaja takrat, ko iz teh verskih nauk nastaja državopolitični program. S tem mislim predvsem na obstoj religijskih vsebin v državnih obredih, ki so pripeljale do še ene nepotrebne nacionalne vojne in vojnih zločinov. Po drugi strani pa imajo nekateri politični subjekti vpliv religije na politiko za pozitiven vpliv, saj lahko pomaga pri vzpostavljanju konsenza o temeljnih načelih sobivanja v multietnični državi BiH. S to trditvijo je religiji dodeljena vplivna vloga v javni sferi, saj je ta vstopila v sfero etnično-političnih konfliktov, katerih rešitev je oblikovana izključno na nacionalni verski osnovi. Da bi prešli meje tega, je po mojem mnenju potrebno zmanjšanje nacionalnega in verskega vpliva. To bi dosegli edino tako, da bi religijo depolitizirali oziroma znatno zmanjšali njen vpliv na družbeno-politično dogajanje, saj je njena politična zloraba postala zelo očitna, zato bi morala izstopiti iz politične arene za dobrobit same sebe in politike nasploh. To ne pomeni, da bi morali religijo popolnoma odstraniti, kot je to naredil prejšnji režim (komunistična Jugoslavija), ampak le depolitizirati. Mogoče bi na ta način prišlo do zmožnosti oblikovanja političnega programa vladajočih strank kot koalicijskega programa (kot je to nekoč predstavljala Aliansa) in ne na osnovi partnerske zveze.

10 LITERATURA

1. Bächler, Günther, ur. 1997. *Federalism against Ethnicity?* Chur: Verlag Rüegger.
2. Bogdanić, Biljana. 2007. *Traktat o političkoj viziji*. Banja Luka: Grafid, d. o. o.
3. Caramani, Daniele. 2004. *The Nationalization of Politics*. Cambridge: Cambridge university press.
4. Denver, David. 1989. *Elections and voting Behaviour in Britain*. New York: Philip Allan.
5. Dizdarević, Srđan. 2006. *Procjena razvoja demokratije u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
6. Evens, Jocelyn. 2004. *Voters&Voting: an introduction*. London: Thousand Oaks, New Delhi.
7. Fink - Hafner, Danica in Mirko Pejanović, ur. 2006. *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*. Ljubljana/Sarajevo: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV/Fakultet političkih nauka.
8. Fowler, James H. in Oleg Smirnov. 2007. *Mandates, Parties, and Voters*. Philadelphia: Temple University Press.
9. Gould, Julius in William L. Kolb, ur. 1964. *A Dictionary of the social sciences*. London: Tavistock publications.
10. Herceg, Nevenko in Zoran Tomić. 2001. *Izbori i izborna kampanja u Bosni i Hercegovini 2000. godine*. Mostar: Sveučilište u Mostaru, Centar za studije novinarstva.

11. Ibrahimagić, Omer. 2000. *Bosna i Bošnjaci poslije Dejtona*. Sarajevo: Kult-B: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca.
12. --- 2001. *Dejton=Bosna u Europi: Pravna suština Dejtona*. Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca.
13. --- 2005. *Državno uređenje Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Ibrahimagić Omer.
14. Ibrahimagić, Omer in Suad Kurtćehajić. 2002. *Politički sistem Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Magistrat Sarajevo.
15. Kasapović, Mirjana, Ivan Šiber in Nenad Zakošek. 1998. *Birači i demokracija*. Zagreb: Alinea.
16. Lane, Jan - Erik in Svante Ersson. 1987. *Politics and society in Western Europe*. London: SAGE Publications Ltd.
17. --- 1999. *Politics and society in Western Europe*. London: SAGE Publications Ltd.
18. *Leksikon Cankarjeve založbe* (3. Izdaja). 1994. Ljubljana: Cankarjeva založba.
19. Malcolm, Noel. 1994. *Bosnia: A short history*. London: Macmillan London Limited.
20. Osmanković, Jasmina in Mirko Pejanović. 2006. *Euroregije i Bosna i Hercegovina*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka in Centar za lokalnu i regionalnu samoupravu.
21. Pejanović, Mirko. 1999. *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Bosanska knjiga.

22. --- 2005. *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*. Sarajevo: TKD Šahinpašić.
23. --- 2006. Geneza razvoja političnoga pluralizma v Bosni in Hercegovini. V *Političke stranke i birači u državama bivše Jugoslavije*, ur. Zoran Lutovac, 283–293. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung: Institut društvenih nauka.
24. Puhalo, Srđan. 2007. *Socio-psihološki profil glasača i abstinencata u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Art print.
25. --- 2008. Neke socio-demografske i psihološke karakteristike glasača SNSD i SDP BiH. V *Dva lica socijaldemokratije u Bosni i Hercegovini*, ur. Srđan Puhalo, 163–175. Banja Luka: Art print.
26. Radaković, Ilija T. 1997. *Besmislena YU ratovanja*. Beograd: Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji (1941–1945).
27. Rizman, Rudi, ur. 1991. *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
28. Sačić, Nermina. 2007. *Izvan politike*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Sarajevo.
29. Sadiković, Elmir. 2006. Odnosi između nacionalnih i građanskih političkih stranaka u izbornoj kampanji u Bosni i Hercegovini 2006. godine. V *Političke stranke i birači u državama bivše Jugoslavije*, ur. Zoran Lutovac, 283–293. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung: Institut društvenih nauka.
30. Smith, D. Anthony. 1991. *National identity*. London: University of Nevada Press.
31. Sokolović, Džemal. 2006. *Nacija protiv naroda*. Beograd: Biblioteka XX.

32. Spahić, Besim. 2000. *Izazovi političkog marketinga deset godina poslije kao i prije deset godina: položiti popravni ili ubiti BiH*. Sarajevo: Compact Publishing House.
33. Splichal, Slavko. 1990. *Analiza besedil*. Ljubljana: Raziskovalni inštitut, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
34. Tadić, Božidar. 1999. *Etničke zajednice i međuetnički sukobi*. Podgorica: CID.
35. Tatalović, Siniša, ur. 2007. *Etničke manjine i sigurnost u procesima globalizacije*. Zagreb: Centar za sigurnostne studije, Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
36. Theodorson, George A. in G. Achilles Theodorson, ur. 1969. *A modern dictionary of sociology*. New York: Thomas Y. Crowell Company, cop.
37. Tomić, Zoran in Nevenko Herceg. 1999. *Izbor u Bosni i Hercegovini*. Mostar: VMG grafika Mostar.
38. Tomić, Zoran. 2005. *Osnove političkog komuniciranja*. Mostar: Fram-Ziral.
39. Topić, Tanja. 2007. Hibridni režim i političke partije u Bosni i Hercegovini. V *Socio-psihološki profil glasača i apstinenata u Bosni i Hercegovini Između Opštih izbora 2006. godine i Lokalnih izbora 2008. godine*, ur. Srđan Puhalo, 13–52. Banja Luka: Art print.
40. Toš, Niko. 1988. *Metode družboslovnega raziskovanja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
41. *Ustav Bosne i Hercegovine*. 2010. Dostopno prek: <http://www.parlament.ba/bos/ustav/index.php> (10. maj 2010).
42. Zakošek, Nenad. 1998. Ideološki rascjepi i stranačke preferencije hrvatskih birača. V *Birači i demokracija*, ur. Mirjana Kasapović, 11–49. Zagreb: Alinea.

43. Žajdela, Uroš. 2006. *Bosna in Hercegovina po Daytonskem sporazumu*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
44. Infoplace. 2010. *Bosnia and Hercegovina*. Dostopno prek: <http://www.infoplace.com/atlas/country/bosniaandherzegovina.html> (10. maj 2010).
45. Izbori u BiH. 2011. *Bosna i Hercegovina. Centralna izborna komisija*. Dostopno prek: <http://www.izbori.ba/> (10. marec 2011).
46. Izvozno okno. 2010. *Predstavitev države BiH*. Dostopno prek: http://www.izvoznookno.si/Dokumenti/Podatki_o_drzavah/Bosna_in_Hercegovina/Pr edstavitev_drzave_4304.aspx (31. marec 2011).
47. Wikipedia. 2011a. *Srebreniški pokol*. Dostopno prek: http://sl.wikipedia.org/wiki/Srebreni%C5%A1ki_pokol (1. marec 2010).
48. --- 2011b. *Izbori u Bosni i Hercegovini*. Dostopno prek: http://bs.wikipedia.org/wiki/Izbori_u_Bosni_i_Hercegovini (2. marec 2011).
49. Agencija za Statistiko Bosne in Hercegovine. 2011. *Obći izbori 2010*. Dostopno prek: http://www.bhas.ba/tematskibilteni/2010_OP_Izb_ba.pdf (2. marec 2011).
50. Razglasaj. 2011. *SDA je prvi put u 20 godina izgubila izbore!* Dostopno prek: <http://razglasaj.ba/?p=7861> (2. marec 2011).